

Kugwe dädte ribe nunánkrä kuin tuádtäri Universidad de Costa Rica-kwe
Fundación Konrad Adenauer
Dirección General de Migración y Extranjería

Kugwe kadtä käbre ukänindte jirere jadta nedte nidtre ngäbere jadte tä kidte nedte sribi kwänene jaibdtä adtä arádtö nidtre Ngäbe miskita nuge nedte Costa Rica

Versión en idioma ngöbere

Dirección de
Integración
y Desarrollo Humano

UNIVERSIDAD DE
COSTA RICA

Dirección General de Migración y Extranjería

Raquel Vargas Jaubert, *Directora*

Daguer Hernández Vásquez, *Subdirector*

Roxana Quesada, *Directora de la Dirección de Integración y Desarrollo Humano*

Millaray Villalobos Rojas, *Funcionaria de la Dirección de Integración y Desarrollo Humano*

Fundación Konrad Adenauer

Evelyn Gaiser, *Representante Legal*

Cindy Solís Rodríguez, *Coordinadora de Proyectos*

Valeria Segovia Lizano, *Coordinadora de Proyectos*

Observatorio del Desarrollo

Alonso Villalobos. *Director a.i*

Equipo técnico de investigación

Agustín Gómez Meléndez

Fiorella María Vargas Porras

Jorge Rodríguez Herrera

Maureen Acuña Cascante

Carolina Ceciliano Jiménez

Natalia Hernández Sancho

Elisabet Mena Jiménez

Alejandra Cruz Zúñiga

Traducción al idioma ngäbe

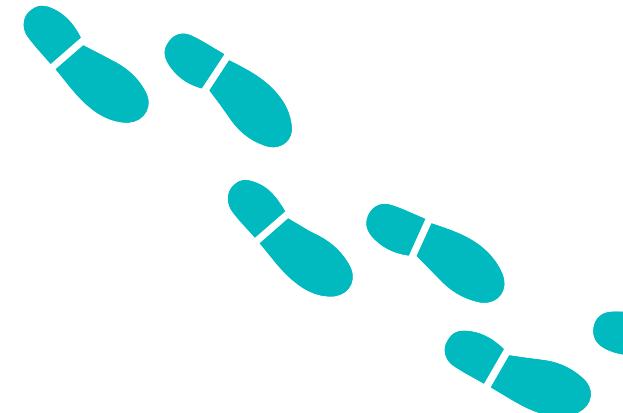
Edgardo Atencio Rodríguez

Diseño y diagramación

Diana Castro Brenes

Contenidos

I. Tärä okwä Kena	6	
II. Kuge ngwändtäri korebdtä	7	
III. Nidtre ngäbere abdtä miskita segri jadte tä nugwe nedte sribi täri Costa Rica kädre bie jirere jadtári: Ngäbe ngäbere abdtä ngäbe miskita	8	
Nidtre Ngäbe Ngäbere	8	
Nidtre ngäbe miskita	11	
IV. Nándtä medendte dtä nidtre jadegwe uäi miganí täräbadtä	13	
V. Nemen báre	16	
VI. Nidtre ngäbere nunen	18	
A. Jadte kidte medene tä	18	
B. Nidtre jadte kidte badtä kugwe täre nagaingö	20	
C. Dre biändtä kwedtrei sribikrä	22	
VII. Nidtre miskita abrä	25	
A. Medene nandtä tä	25	
B. Kuge ngäingo nidtä kidtebadtä	27	
C. Tädtre sribire ño	29	
VIII. Mrä nuge gare jadtäri abdtä rebe nekwre kwedtre diékräge tärä sribere ja ngwäre kä kribidti noáina ngware	30	
IX. Breks ka aisi kaikanba	34	

Figuras

Uäi ka-di 1. Döbro Costa Rica-gwe bā nidtre jadtäi ngäbe abdtä miskita tä nain negware jie jugani bā migani nedte	13
Uäi ka-di 2. Nidtre ngäbe tä kidte medene tä negware	18
Uäi ka-di 3. Nidtre miskita jadte tä kidte medene tä negware	26

Cuadros

Kedtäningo 1. Nidtre ngäbe jadtäi tä nedte nune bā migia kádtre	14
Kedtäningo 2. Lugares de asentamiento de la población miskita	15
Kedtäningo 3. Kugwe täre nemen nägaingo krúbadte ngäbe jadte kidte negware ngware	21
Kedtäningo 4. Nidtre Ngäbe jadte kidte kugwe nagaingo krúbadte	21
Kedtäningo 5. Kugwe keda kábre nagaingo sribi kwedtre ngäbegwe kaidte	23
Kedtäningo 6. Sribi kaidte kuwe keda kábre nagaingo Ngäbebdtä	23

Kedtäningo 7. Kugwe täre nägaingo jangünun nidtre Ngäbe jadte kidtebadtä (2012-2018)	24
Kedtäningo 8. Kugwe täre nagaingo sribi kaidte jangün kaninbe nidtre Ngäbe-bdtä (2012-2018)	24
Kedtäningo 9. Nidtre miskita jadte tä kidte medene tä	28
Kedtäningo 10. Jadte segri tä kidte tä ngware kugwe krúbadte nagaingo bdtä	28
Kedtäningo 11. Nidtre miskidta' nune kädte käi kondi kugwe täre nikengo badtä jadtäri	29
Kedtäningo 12. Niébare mrä abdtä kuge ribebare.	33

I. Tärä okwä Kena

Costa Rica, kirábe, ni kä mendtení nugwe ye kuin judtä nékrage. Akwä neme ruín, kedtre tä nemen ribere kwaá-dtí nire medténí nuge judtä nigwe nedte ye ngübare kuin nekrere tö bigare gware kái judtö krúbadte badtädtre, ne ña ñobadtä unne nidtre mendení nuge ye kwidtä nemen ulire ja kisedte kwedtre ye nuge ni ngäitäidte kugwe täre nagaingo káidtebadtä(Gatica, G., 2013, pp 166 - 167). Medenbdtä, abdtä udtuádtde krubádtde ñobadtä niedtre ye nuge ja kidtäre badtä nekwe rugare gare abdití kedtäre gware gore, noáindtre ño kräge kugwe ukandte kö Ley General de Migración de 2009, abdtä dädtere ño bää üäi migane kuin uduatde noáine gore köböre Política Migratoria Integral sribebare (2013-2023) (León, 2014). Kuge dädtebare ne göboídte sribi noáin räbare kuin nidtre sribigö ngobrange gore kuge noäin mana ye noäin rigare ngwäre.

Agwana niera, Nidtre Estado costarricense kwedtre kisedte kuge täre nagöingo abdtä ñaka nemen ruáre Ja-dibien Nidtre kiriére (DDHH), Nekwe nidtre ne räbare ja erebe tárere nidtre mräga jokrá ben gwarebe ben. Töbigabere köre kuge ne ngäitäribadtä ni mendte nuge kidtra badtä kadtre ñaka ye migare tuáre kä kribidtí gore, Nidtre kóre meden kädtre tö ngäbedtre abdtä miskitos, kuge ni diégri abdtä dre bián nidikrä ye abrä, kuge ño ye tä miganí ´lan Nacional de Integración 2018-2022 abdtä dre mäda naganín nogä arädtö kuge kádrere Estado ben nidtre di kiriere DDHH.

Badtä arädtö, kuge ne ngöböre bidtí kuge madä sribere abdtä jodrún jokrá ribe ne kwrere nienan miganí Dirección General de Migración abdtä Extrajería (DGME), medengandi ja di biáne gore abdtä dre Biáne Tuadre nunankrá ja Kanengwan abidti ngián biane Fundación Konrad Adenauer Stiftung (KAS) gore.

II. Kuge ngwändtäri korebdtä

Kedtä kabre

Tärä dädtere sribere kuin mtre dre nagáingo migare tärabdtä badtä ni judtä ngäbe-dte kä mada mendení rugare ngwäre ngäbedtre abdtä nidtre Miskidtä nedte Costa Rica negandi ñagare käi kwidtärego japidti bari kuin migare uduadt sribidtä ño ñaka nan sribiane ño abdtä ne gandi ni mikare tadte abdtä ño nigare tädte tä niebare kuin nikä kuge dädtebare jabe kä kä Plan Nacional de Integración 2018-2022

Kuge kedteítibe

1. Tärä sribere ñobadtä nidtre judtäí ngäbere abdtä Miskita tä kidte nedte mendte dregare tä kidte abdtä dre noáindtä kwe.
2. Nändtä medene dtä judtä ngäbere ka medenbidti jadte Panáma abdtä Miskita nunanga Nicaragua kidte bäri gwaga dtä ye gadtre migadtre tärabdtä.
3. Dre noáindtä nedte kwedtre nedtre gadtre abdtä ño tä niken sribire nidtre ngäbere jadte nugue abdtä miskita ye arädtö kö costarricense nedte kwedtre tä sribire ño.
4. Kise kidtäregö sribi kwe ye udua biándtä jokrá iedtre abdtä kuge sribigö kiriere dikrä ye migadtä tädte ne noáine nidre medeni jadte ngäbere abdtä Miskita, tä nuge Costa Rica.
5. Kuge kedtä kabre kädrere nekwe tärá kuin nidtre jadte nuge sribire kiriére ñaga nan dikrä sribere nekwe ni jokrá blidtä ngwärere kägwe migäana tadte.

III. Nidtre ngäbere abdtä miskita segri jadte tä nugwe nedte sribi täri Costa Rica kädre bie jirere jadtári: Ngäbe ngäbere abdtä ngäbe miskita

---

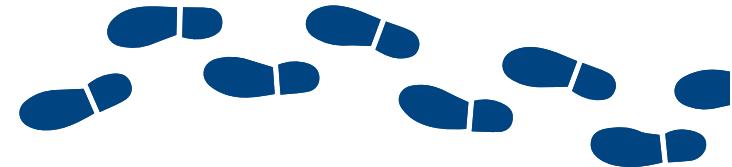
Nidtre Ngäbe Ngäbere

Nidtre ngäbe kirá tä nune kö kiáre mtöri gwari-dte Costa Rica abdtä jadte abokön tä nune kögo Chiriquí-dte, Veraguas abdtä Bocas del Toro, tädre nune kä-tögwa segri Panamá te nundtä kwedtre aradtö. Kä ködegadtä kanengwane mtäre Costa Rica abdtä Panamá kä ye dte nuna nanbre kirá ni ngäbe-gwe, kä dte nan nanbre abdtä ni ngäbe ruare nanbre jakedte-dte abdtä aradö ni nada ngabe ben jakedtä nanbre niéra jatöbidtí, ño ni nanbrerá nune kirá känedte abdtä ja dädte kirá erere noái nanbre niebare (Muñoz, 2014, pp.98). Kirábe nidtre dänkién këdtä kabre jeñe nanbre jodrún rubáine nune ködte ya gabre kwedtre kö kabre bidti tiben jabedtre, jodrún kwidtä nanbre jabe kwedtre köböidte blidtä nanbre jabe abdtä kuge gare täin nanbre jabe kwedtre abdtä nanbredtre jakedte jabedtre ja dädte ño ye erere, badtä arädtö jadtë ngobógwe ye jokrá siba.

Niébare káne ne gandi abokön, nidtre lingüísticos kágwe niebaréra abdtä nidtre ngäbe y nanbre jakedte ño buglé-be tänbare kwe, nunendtre kädte käi ngädtäi ye meden, ne kwre niébare nigö Gamboa kwe, et al. (2014), nugani gare ie kore

ni kwádti ja tölikagö nuganina blidtä ño yebadta kwe blidtä kadtegani chibchas ne gandi aboön tä niére ni kwadtí nanbre nune kä-dte ja käntibe jokrá ne nugáni gare iedtre ni därie trá tuábre kwedtrebadtä tä niere ne erere, kö ñagabre japidtí ngädtäi kö Costa Rica abdtä Panamá. Ni kugwe blidtä ngäbere (kwedtre ni kädtägani kirá guaimí akwá ne ñaka mtre), ni ngäbe ngäbere geñe ne meden, abdtä arödtö ni kugwe kö buglere (ni ne ködtegabre kwedtre bocotá) nekwre ni nanbre nune kirá judtä buglé-dte, ..." blidtä ngäbe buglé dädte nanbre blidtä ye jokrá aradto ben gwaírebe. Nidtre kuge jeñe ngöböídte abdtä arädtö ja dädte jeñe köböídte, ni ngäbe buglé niedtä ye abogón judtä ngäbe ni-bú ngödtäni arödtö negädtäningo jai kuin krúbadte niedtä kwedtre ne ere niébare nigö." (Gamboa, et al, 2014, p. 19).

kä-dte ne abrä, nguäne töre jai segri jadte bări ni ngäbe judtäi kwädtí nune kä pameño-dte, akwána niera, ñagare käi kwidtäregó japidtí jire nidtre ne ñagare nune kä kedteítibe dte jire kwedtre tära nere arädtö, nekwre nanbre nägäingo kirä

nidtre mödtöri nugani aune noái nanbre kore abdtä kira kä gre-gre nabre, nekwre nanbre nagäingo Estado scribe jamí kanengri kä ñaga nindte jabidti ngädtäi jai kö kore.

Kä dräibare jabidtí ngädtäi jai Costa Rica - Panáma, kä ngädtäi jai kwedtre ye tä uäi miganí täräbadtä tuin diore jiedtre, negandí abogón ni ngäbere nune kä yegandi ye ñaka nienä nune kuin kuge ne ngöboidte, kuge ne göböídte kä-dte nuna kirá kwedtre kedañingo segri abdtä negri. kuge dädte niedtä ne räbare noäine Estado-Nación ne gandi ni ngäbe ñaka dräire abdtä köböídte nuna nemen bari uli kwedtre kisedte, ne gandí abögon niera ja riedtä nemen niibe abdtä ni migagó täbe mendení kuge mädä kuin ja kiriekrrä.

Nuna mendte kä-dte abdtä kä ukaindte jabe kóböidte bokan aune ni nuna kä-dte kide nune jene kirá köböidte. Kä kirá gre-gre kuge kedañingo kábire naganingo, kuge ne naganíngó arádtö, jadte Panamá kirá 1931 kä kedañingo nidtre ngäbere nune kandidtre aibe kräge kwedtre, kuge ne biti kwidtäni kuge dädtebare o kwá Kä 18 köbö 14 sö febrero kirá 1952

gwäre, menden ngwáre arädtö kuge dädtebare okwá 94 tára kri kä Constitución Nacional badtä jodrún mäda arädtö noáimana meden kä (Kö kedañingo Ngäbekrä), abdtä Kuge dädtebare okwá 27 köbö 30 sö enero kirá 1956 ngwäre, gandi kä kedañigo kö La Reserva Tabasará-gwe , kö ye kedañingo nidtre ngäbere Chiriquí abdtä ni ngäbe Veraguas kräge. Ñaka naune, kuge ne dädebare tä ngwáro ne ña ñobadtä aune ni miganingo kábire kwe kä mödtöridte, menden kóböidte suliá kö diáningo ni jokrá bäsí ni ngäbe-gön. (Sinclair, 1987)

Ni koi ñagare diánengo ja ngünun gore ribe, ja erebe noáima jadte Panamá, Kuge sribebare kä 10 köbö 7 sö marzo kirá 1997, kuge ne menden köböre kä kedañingo nikrä kö Comarca Ngäbe abdta Bugle. Kuge ne köböre kä kedañigö bäri ere nidtre näbere nunanga ye krä käibe jeña, negandí nierá kore kä biánbie judtä ngäbe aibe kräge abdtä kwedtre ye aibe kögwe kä ye bögojn jañodte ja dikrä, abdtä arädtö nuna kwedtre ño ye ngübare bämigare kwedtre gare, ja dädte ño kwedtre abdtä ja migadtä ño tädte kirá ye jokrá ngübare gare. Kä kedañingo

kö Comarca ngäbe-buglé tä ñganindte kö-mo jadtäi: Ño Kribo, Nigrini abdtä Kädridri, abdtä kwedtre negandi ño-go Llano Tugri tä nein dägwadte. Nidtre idtre kugwe ngübaga ie tuin, kä kädteñingo ye därebare ukänikro distritos okán-9 abdtä 70 corregimientos ne ere niebare (Gamboa, et al, 2014, p. 21-23).

kä kädteñingo ni ngäbe kräge dieíbidti jane menen ruin dite akwá kö ye biäni kuge kö 10 köbö kwä sö marzo kö 1997 ngwane, kuge kadtä käbre nagäingo kwedtre ngädtäidte ño kuge kädtegadtä: Comarca ñagani chi krúbadte kräge, jodrún kädte biändtä nigen diánengo rubáine ni mödtörigwe jai ño min niedtä ye, abdtä ni ño drúne odtäga könandtä nemen mikágore sribire ngiänbdta, baránkrä abdtä ibikrä nogadtä niken käi kadtre diántä aibidti migä nigen sribire ye gandi abokón t ni ye tä nemen sribire ngiänbdta abdtä ni sribiga ngäbe ye kwidtäda klabore ja kisedte ni mödtörigwe, sribi kwe ye abogö uduá bián chi ie ngäbere-bdtä ne niébare negó. (Rodríguez, 2018, p. 4).

Ja erebe arädtö, ño okwá sribebáre kädteñingo kri kaidte ñödtä trä migara kö Hidroeléctrica Tabasará kä kwedtre comarcal-dte kwä-dtí abdtä ku-bú köböidte kuge kadtä käbre nägaíndo kadtre ngädtäidte kä kwe yedte Kö kadté raire bádtä kuge ne bári kadté nagaíngo krubádté köbö niken náin tä kwadti gwadtí, kugwe ne köböidte ja kadté ruin jene abdtä ja kwedtä krúbadte nidtregwe kuge táre ne göböidte nekwre niebare negó (Rodríguez, 2018, p. 4).

Kä dräibare jabidtí ngädtäi jai ye, ni ngäbe jadté tä kadté negware, ne tä nagäingo neña ñobdtä aune kwedtre mräka tä negri abdtä jadté medenbdtä tädtre nain jagondtí judtä kadtébu dte (Costa Rica abdtä Panamá). Nekre aune ja dädte kadtä käbre därebare abdtä nuna kadtä kä kadtä kabre-dte därebare nuge gare abdtä ni ngäbe ja dädte kadtä kabre ja mräkä bá migä tuáre. Negondi abokón, ni ngäbe kä kwe diáningö kä ngädtäi jai-dte ye köböidte kwedtre kagwe ja kä tigare mödtöri akwa kwedtre ngäbere bari üduádté Estado nacionales bidti

tä kräge niébare nigó (Zuñiga, 2013, p. 36). Sribi jue mödtöri kadtä kabre kagwe kugwe ne ñagare debe niebare nidtrá jadté tä kadté bäsare nedte ye migäneme ñagare tädtre kwedtre ñaka nune nedebadtä.

Abadtä arädtö, nidtre ngäbe jadté tä kadté ngwärö tä kadté sribire ngiänbdta badtä sribidtä ño badtä tä kadté. Nekwre aune, kirá 1920 ngwäre nidtre jadté tä kadté sribi kwänene jai Costa Rica kwedtre tä kadté sribidäri bäränkrädte abdtä bidti tädtre,

tä nuge arädtö café-krädte mobe kuin kö-go Coto Brus, Pérez Zeledón abdtä Los Santö. Ne ere tä nagäingo kä jokrá centroamericano-dte nedte ni gandi.

Nobadtä nidtre jadté tä kadté ne gware ye rugáre gare jokrá kwari gwari, ne ña nigon kö diángo aibe kadté ngwane töre jai kwedtre nune ngädtäidte kä ñagani jabidtí ngädtäi ye kadté kä madadte tuádre jokrá arädtö, kugwe kadtäbre abdtä niken kö madadte ye ngwän töre jai, sribi-badtä, ja kadtäbadtä, ja dädte jeñe abdtä töbiká ribe jeñe (Rivera, 2007, p. 19, citado en Mesén, 2015). Nekwre aune arädtö, nidtre ngäbe jadté tä kadté aune, nebdta kuge kwidtädtä abdtä ja sribi jene yebdtä nidtre ñagare nemen kuin jaken, nekwre aune kugwe kadté krúbadte kadtre badtädré, ni káikwidtägo jabidtí, migä ñaga tädté abdtä nuna bobre di ñaka jadtä ngäbe-bdtä meden-badtä.

Ni ngäbere tä nune Costa Rica abrä, kwedtre ne käi ñaganindte jabidtí bokn köböidte nienan nune nedte kuge ne kisedte, tä nune käi ko nekwre jadtäri Guaymí de Coto Brus, Altos San Antonio, Abrojos Montezuma, Conte Burica, Guaymí de Osa. Kä kädteñingo ri-ke ne ni ngäbere aibe kräge nedte, nekwre kä kadtänino ni ngäbe kadtä käbre ie kä biáni gre bidti kóga jadtäri tiben kö ne kadeganí ngäbe käi tä Costa Rica-dte, decretos ejecutivos kri sribebáre köböre ni ngäbe käi kadtäningö. Judtä nidtre ngäbere-gwe bári kirá meden kó abrojo Montezuma. Abdtä jadtä ngäbere bári mrä abogón kö Alto San Antonio kä nedte ni ngäbe be tä nune.

Kä këdtänigo ngäbekrá ne náganingobidti kugwe ukaindte jabe ko 1922 ngwäre, Ko ne kadtegadtä ja ngwäreigri kä kribidti "reserva" nekwre kädegamana kugwe kö Ley Ngäbere 6172 ngwäre, ne gandi abokö tö bigabre Estado-gwe döbro biáne nunana judtä ngäbere aibe ie ja ngätdäidte nkurre noíane mrä gare.

Kä ne ngwäre nidtre ngäbe ye tä nune kä ñagänindte jabidti gobrän gwedte mendenbadtä tä nemen ruin ñagare negri abdtä ñagare segri, kugwe ne menden köböidte nidtre tä nain segri abdtä negri gwagó, así como sus antecedentes históricos Kuge kíra kuedtre-gwe yebdtä siba, nune kä jene dte abdtä j sribere jeñe.

Nidtre ngäbe miskita

Ñogandi judtä miskito ñaka nan miskitu-gwe namani, kirábe kä ködegadtá XVII odtäredtä kö yegwane nidtre kwädtä drúne niganí 200 básare ru ñodte kó kirá 1642 gwäre. Negondi nie raba, nidtre nunanga mendte inglesa niedtä käi kädtri gware kwedtre jadtá nigwe kwádti kä nengwane, ne erere medenbadtä ká 1642 nugäni kö negädtäningo chi ñodte te nune ne ngwäre aune kä 1655 kwedtre nigani nune Jamaica abdtä namani jodrún rubaine jaidtre kri rubainbere kwedtre ño Belice ken tiben ne kwre tä käninbe 1662 gware, (Marín 2004). Abidti nidtre gogá kö mendebidti frances nuganí, inglesese abdtä holandeses kä yeganditi medegandti nidre bá jene jene därebare ne nagä ningö gwairebe nidtre kwidtä nabre klabore kö libertos abdtä ngäbedtre kä yedte.

Nidtre nada mrä därebare ne ngwäre, kwedtre därebáre nidtre kä zambos bari nanbre kwadtí kóbö ye gwane (ne bá gene gene namani jabe akwa nidtre ameridio abdtä nidtre Kwädtá drune africano aibe bári nanbre kwadtí), kwedtre ja këdtäni ngóbögwe dirigo jue-be. Ja këdtäni kwedtre ne ngwäre, ñogandti nie raba mtre tigwe "ne ngändti tándtä kóre ño gandtí gwaíre kwedtre neáni ni ngüba nanbre suliagwe murie këdtä kóbö kidtäbre kwedtre abdtä ni ngäbe kwidtä klabore kwedtre abidti juanindtäri kwedtre mrenkräbidti". (Marín, 2004, p. 121). Nidtre nungä miskita abra tá, kwedtre ne bá suliare abdtä bási

bá nidtre jadtáre anglosajona kwre bási. Abidtí, jakëdtäní kuge ne nöböidte "dakien kri Inglaterra migäni kwedtre ja däkiéne, ja këdtäni kwedtre jasribe ño yebadtä abdtä blidtä namäni ietre inglés nekwre tá blidte jabe kwäri gwari abdtä nidtre mräga nune mren báre ye jokrä ka jakëdtäni kugwe yebadtä" (Ghotme, 2012, p. 1).

A cambio de la obtención de bienes como armas ärädtö kwedtre namäni krú bágane jakrä, ngele, kwa abdtä ni namni klabore kisidte, nidtre kwadtí Mren báre juánindtäri jokrä kwe nekwe nidre ingleses räbare nune kuin gore abidti jodrún janigani jokrä kwedtre krägwe. Jidte kägo Matina negandtí bári kuge nagäningo krúbadte, ne ña ñobädtä aunebá kabre kwa nogá nanbre ye jokrä nodtä nanbre kändtre tiben, abdtä arädto nidtre ngäbere kwidtä nanbre klabore ja kisidte abidti rubain nabre kwedtre badtä arädtö nidtre Jamaica o Carolina del Sur (UNED, 2012).

Abidtärädtötängidiáningömedenikáibekágolatinoamericanante, kä genena mendtení suligwa ño bá migabie nidtre Mosquitia, ne ngändtí kwedtre kä-dte ye këdtäga tö namani kó mrö sribere göre kó ye meden ie niedtä estados nacionales. Ja kwedtä namaní krúbade ni rábare ngwärobdtä negandti, segri mödtóri Estado nicaragüense kägwe 1893 tóbikabre bari uduádte niebare kwe, nigwe nidtre ngäbe miskita këdtäre-

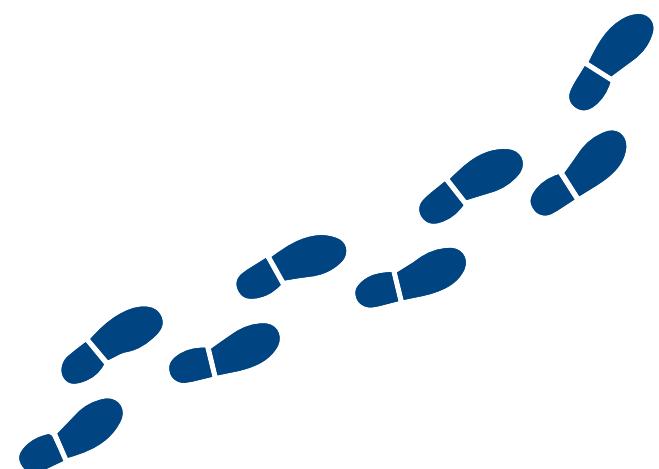
go abdtä arädtö kugwe niébare kwedtre ne kärábre kwedtre 1894 ngwäre kä ye ngäne ne kó kore nanbre sribire José Santo Zeleya. Adtä arädtö Samoz nanbre sribire ngwäre rebibáre kwedtre, nidtre ngäbe Mosquitia käi ye dte ju sribebare jakenge kabre kwedtre, kä ye dte jodrún jokrá nire ja töbidti ye nodtä namani kwedtre jokrá kwedtära jai abdtä rubáina jai nekwre naganingo. Abdtä arädtö kä bá gre kirá aune, kugwe nenaganingo 1986 ka ne ngwane Región autónoma de la Costa Caribe Norte abdta Región autónoma de la Costa Caribe Sur dädtebare ne ngwáne.

Abdtä arädtö, judtä ngäbedre miskita-gwe nedte Costa Rica kwedtre gwago nune kö madäbidte ñaka nune kedteitibe nunganí megera kö niena 30 bidti nedte, kegwe ne nagäingo jodrún kábadta', ngián ñaka iebadtá ne meden bari abdtä jadtánindre nedte niegkó kö (Villalobos, 2017). akwana niera kwedtre tä kidte kö nada jenena dte kugwe ne naganigo kira ne ña mtäre be, mekera dobö nananí jura 7.2 escala Richter judtä Managua dte 1972 gwäre kwedtre jadtäni nedte arädtö, dobö negwe judtä ñini ye juani ngäro krúbadte medenbadtä kwedtre ngidiáni nune nedte Costa Rica (Donadio, 2017). Abadtä mada, jakwedta ngwäre kaidte abrá, ne gandi tuin kuin mtre nidtre jakwedtäga Revolución Sandinista köböidte arädtö kwedtre ngidiáni negware, ru bare ne ngöböidte bari kwedtre jadtäni kwadtí nedte.

Nidtre ngäbe miskita abrá, kuedtre ne bái badtä kugwe täre naganno abdtä gobrán segri niaraüense kö kidtrebare badtä krubadte:

Nan jananbrerá rubdtä ngwäre nidtre ngwäro, los miskito sufrieron Nicaraguenses, kuge ne nagäingo kirá 1979 ngwäre, ni kwidtä uli ye kuge täre nagäingo abdtä nidtre sandinismo nanbre kuge noáine, nidtre ne ie kuge ñakare namani bare jire, kuge nemen tuin ño ja okwädte kwre, negöndti nidtre ngäbe ja dädtere ño ye kwre migä nigani jene käibe kwedtre ye meden kö miskita, kwredtre ne ie tära dre nigáni iedtre suliáre tigäre abdtä ñagare, kwedtre kö ja ká tiganí dobrö ni därebáre-dte yebdtä nidtre mikita abdtä ká diánengo kandre abidti kidrebare badtä-dre (Villalobos 2017, p. 17).

kugwe naganinga nebadtä kä trä ño täre nidtre miskitos kädte segri, quienes migran en procura de mejorar sus condiciones de vida través de trabajos poco calificados pero mejor pagados que en Nicaragua nire tä niken nune kä madädte nekwe bári.

IV. Nándtä medendte dtä nidtre jadege we uäi miganí täräbadtä

Nidtre ngäbe abdtä miskita tä nain medenen dtä negri tändre jire jadtäri gore, migáne mene Ñaräro Desarrollo de la Universidad de Costa Rica-kwe kwedtre ne kogwe kuge ngänindtäri men köbore nandtä medtenen tä uäi migani täräbadtä ji nane tä nidre jadtegwe kä costarricense dte ye jokrá uäi tä täräbdta. Tal y como se muestra en el siguiente mapa Bä kwre uäi mikänina täräbdta tuen nedte jakanen-gwane, kä bä uäi chi drune yeredtä nidtre judtä miskita tä nain dtä abdtä ba chi täi abra nidtre ngäbere näin tä nekwre bä migáni jadtäri kuin kore ye¹:

¹ Abdtä nikrä räba nedte ja okwäbidti dre migani tärä kä mapa ta migani tua-dre keda kabre:

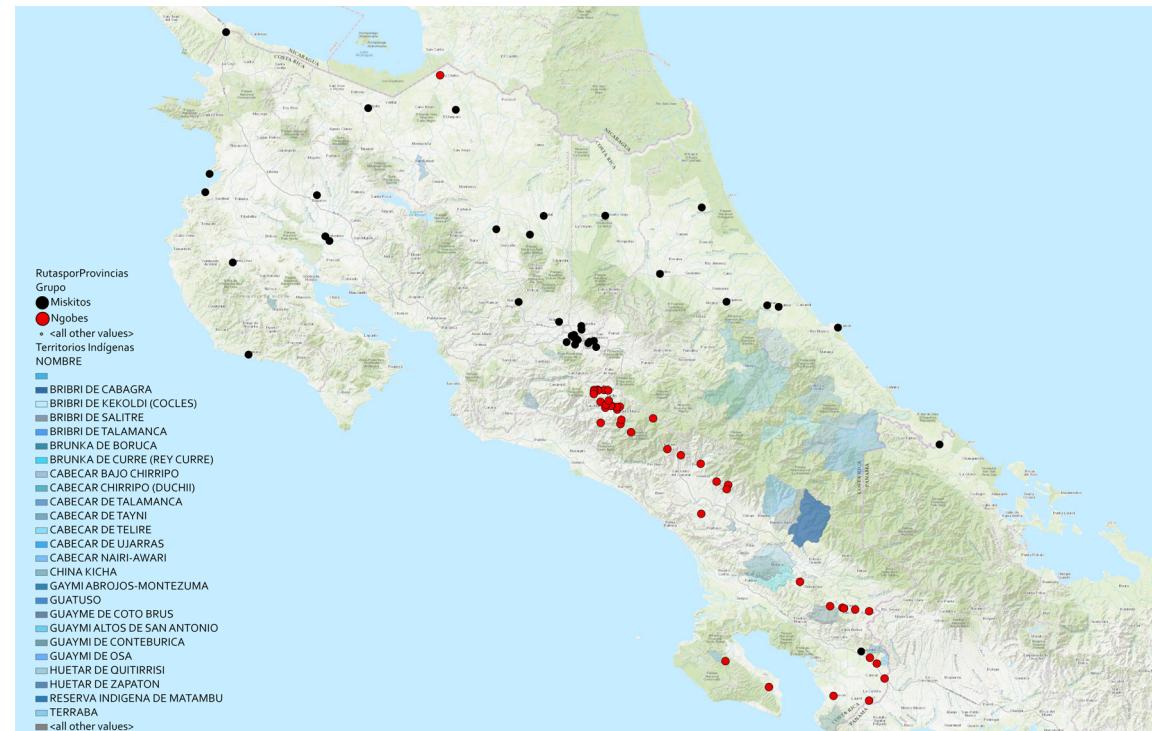
Jadte tä kidte kä ñodte täs:

<https://arcg.is/1WaS0i>

Kä ñodte tä sribire kwedtre: <https://arcg.is/1zKfCa>

Tärä kä Mapas abdtä Medtene nandtä
Tä uia tä: <https://arcg.is/1fu1DOO>

Uäi ka-di 1. Döbro Costa Rica-gwe bä nidtre judtäi ngäbe abdtä miskita tä nain negware jie jugani bä migani nedte.

Brekska selp takriki paskan ai smatka nani wal anik plapia anira takaskaiaba

Kugwe jiébiti nanbre köböre, nugáni gare judtä ngäbe tä, kwedtre ne ñaka rekabe jadte kidte ngwäro nedte, jon akwa kwedtre tä nune kä ngädtäi ja bidti gobrangwe bidte, ne abdoko kändti nugwe gare kwedtre tä nune kä ngädtäi jaidte nan ja noáine kwe, nekwre nagäingo kä ñagonindte jabidti

Costa Rica abdtä Panamá kwe ngwäre tä bare kore-ye.

Bä kwre uái migáni tä kádti nebdta (figura 1.) kadre bie kä kädtinga täränebadte nedte bämiga tuáre, nidtre kwadtí ngäbe judtäi tä bási jokrá kä koredte:

Kädtinga 1. Nidtre ngäbe judtäi tä nedte nune bá migä kádtre

Provincia	Lugar	Provincia	Lugar	Provincia	Lugar
San José	Gran Área Metropolitana Boulevard de la Avenida Central Plaza de la Cultura "Zona roja" Dota Tarrazú León Cortés (San Pablo, San Andrés, Llano Bonito, San Isidro) Acosta Pérez Zeledón	Puntarenas	- Buenos Aires 1. Chánguena 2. Biolley 3. Potrero Grande 4. Volcán - Corredores: 1. Corredor 2. Laurel 3. Paso Canoas - Coto Brus 1. Limoncito. 2. Sabalito. 3. Gutierrez Braun. 4. Agua Buena 5. La Casona - Golfito 1. Pavón - Osa 1. Sierpe		Abrojos Montezuma Alto laguna Altos de San Antonio Conte Burica Sabalito Río Sereno San Vito Ciudad Neilly Jacó Alto Unión Betania Caño Bravo La Pita Brusmalis Murosara Villa Palacios Sixaola
Alajuela	Los Chiles Zarcero Naranjo San Ramón Grecia				
Heredia	Heredia				

Fuente: Tää sribidte ukanindte jirere jadtäri agwa tärä sribebare meden ukanindte jire jadtäri.

máda mendtögware, nidtre jadte segri kidte ne nágáingo gwaga abdtä káre gore, akwä Costa Rica abrä tä nemen nekwre nagáingo, judtä nedte ni kwádти nain tä negware badtä segware aibädta nidtre tö nunain kuin ñokwandi räba nemen nune kuin kä nedte ja ngübare. Ne meden arä-badtä kwedtre segri jadte miskita tä kidte nede nune ñaga nan ja ngübare, kwtre

káidte sedte migra ñagare tädte abdtä sribi bián ñaga ietre medenbadtä tä kidte negware, Nicaragua. Kwedtre ñagare ni ngäbere ne kwre, kwedtre jokrá miskito abrä tä nune judtä kri ne ken nedte, Gran Área Metropolitana, erere bä migabie nedte tuáre a jakenengwane kä keda ningó nedte tuen:

Kedtäningo 2. Lugares de asentamiento de la población miskita

Provincia	Lugar	Provincia	Lugar	Provincia	Lugar
San José	La Carpio Desamparados San Juan de Pavas El Carmen San José	Puntarenas	Ciudad Neily Playa Jacó	Guanacaste	Cuajiniquil Liberia Playas del Coco Bebedero Playas Papagayo Playa Sámara Carrillo
Alajuela	Pital de San Carlos Los Chiles Naranjo	Limón	Limón Pueblo Nuevo Parismina Puerto Viejo Guápiles Siquirres Sixaola		
Heredia	Guararí Puerto Viejo de Sarapiquí				

Fuente: Täa sribidte ukanindte jirere jadtäri agwa tärä sribebare meden ukanindte jire jadtäri

kugwe niebáre nebdta aune madä arädtö, kugwe tän tö bári kri ja ngwäreigri nidtra kidte ño jadte negri abdtä tädtre sribire ño nedte ni ñgädtäidte bari tän tö kri (miskita yabdtä ngäbe), kuwe tänbie ja känengware nedte nebdta kwedtre tä nune ño

bobre nedte ni ngädtäidte tänbie tuáre abdtä tä nain ji bobre bidti negware, tä kidte ño kä-dte nidta nune nedte ye abdtä tä nemen nune ño.

V. Nemen báre

Ne gandi abokon, krubadte kwedtre jadte tä kidte negri nune ngäbe abdtä miskita Costa Rica-dte yebadtä. Nidtre nune kábren kágwe kudtre tä kidte medene tá abdtä kó ga ñogandi bari nain ta krubadte, kugwe täre nagáingo abdtä sribire ño noáindta kwedtre nedte ni ngädtäidte. Arädtö, kugwe ribe bare krágwe niebare sribigo jue nedte costarricenses keda kabre ie, ji ñobidti bóri tä kwedtre tä kidte tä negwäre bari, kuge ribe noáine gwangene abdta kugwe ribere kä kribidti ja ngwärere nekwe noáine ni jokrá kwepolíticas arädtö badtä kugwe ni diegri ye migare tädte ni nire ne jokrá krágwe.

Mtre bogöna rugare töre kuin kwedtre jadte kidte rugare gore ruáre ñoganidti migä ñagare tädte ni mräga jokrá ngián ñaga iedtre abdtä kwedtä ñagare jabe gware, ne gandi nugwe gare kuin kwedtre yei bá sribi udua biántä bräiko, ngián biántä chi ie sribi-badtä abdtä nekwe ja räbare täre gware jokrá. Jitärä nebidti, nidtre kwádti jadte tä kidte ne köböidte ji sribidtä ja keda bá kábren jadtäri ni jene-jene jadtári jokrá ben akwá kwedte ye jadte kidte ruáre tä nemen ne kwre abdtä arä ruaé tä ningendtä ja käidte abrá tä nemen ja mräga gondi-dtä, nitre tigwe nune nedte abdtä ja keda mugo tigwe tä nemen nune nedte tábadtä.

kugwe ne sribedtä nidtre jadte tä kidte nedte nune ni nädtäidte yebdtä täre ne dädtedtä ne gandi abokón ni nire ne meden tä nikén kö mäda geñe dte nune ye nie bidti kugwe ne dädtebare, kä-dte kri países kugwe biango abdtä käi-dte paíis kwe; neganti kwedtre kágwe ngwänindtäri ñobadtä nidtre jadte tä kidte negwäre abdtä ngián ñagare kwedtre ibadtä jadte tä kidte

negware o ñobadtä tä kidte mende, bldtä kädtrego, jakedtä gwäire, jadädte geñe abdtä nuna keñe dte-badtä gwari.

Abadtä arädtö, kugwe ngwändtäri ne nidtre judtäi idtre idtre krágwe ngwändtäribare kugwe kore ngwänindtäri krágwe:

Medene jadte dtä kidte:

Tändtä nedte nidtre jadte kwáidti tä kidte-dtä abdtä sö ñongwane bari kidte kwädtí jabe negware, tä nemen ruin nue kwedtre jadte tá kidte negwäre ye kugwe keda kábren köböidte akwá bari udadte kádrere ngián arä ñagare ietre medenbadtä tä kidte nedte mendte, ja tölikabadtä, ja keda badta, ja dtádte jeñe abdtä ká jruabdtä ngidie (Moreno, 2011).

Kuge nagaingo keda kábren tä kidte ngwäre:

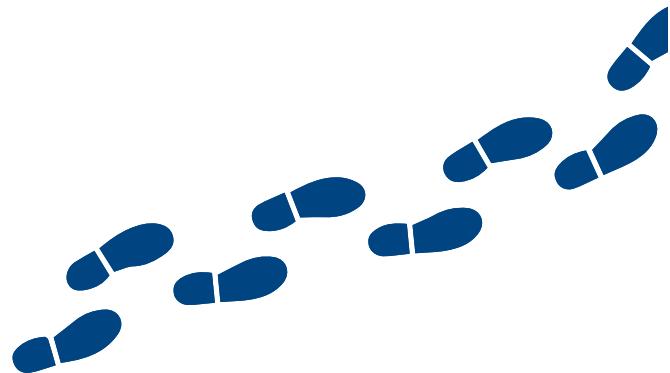
Ngián dräidtä ño kwedtre káidte ye kadreba, ja keda abdtäja dädte ja ngädtäidte, köbore kuge keda báre täre nagáingo nuge gare abdtä nidtre kidtä uli judtä kwedtre jadte-gwe tä nemen nagáingo badtä nedte cosarricense, kugwe bari tä nemen tuien kwetra täniken ño ñotra abdtä jodrún bián gobrgwe ye bian ñagare ietre, ja tö tika ye arädtö, kräga juedte abdtä ju bian gwáre, abdtä arädtö kwedtre kwiidtä niera kira uli jakisedte ñan kai kwiidtäga jaditi abdtä niárädtre migadtä nemen ñagare ñoröra

nidtre abdtä instituciones costarricenses kisedte tänemen uli siba.

Wark laka nani:

kwedtre jadte tä kidte mendte nedte ne ña ñobadtä une tö nunain kuin nekwe jodrún tädtrerá kwe abdtä täredtre ja ngübare jokrá kuin gare, tä kidté gware tödtänemen sribire ñaga nan sribi kwänene jai nekwe tädtre kuin gare. Ne ña ñobadtä

aune, judtä mödtöri-país käidte tä niken ye ruáre sribigo ñagare ruáre ngätdäidte, nidtre nunago judtä mödtöri dte-país ye ñagare tödtänemen sribi ye no jai abdtä kwedtre jadte tä nuge ne dtä sribi ye noáine medenbadtä ngöbokra kwedte tä nuge sribi ne noáine ne ña ñobadtä aun udtua biandtä chi krubadte, ñaka kore, ni juruaín, ñaga ne tuin kui, jagai-bö, nidtre sribi ne noángó nigradtä nemen bidti tä abdtä ni miganeñagare dite jodrún nada noáikrä (Piore, 1979).

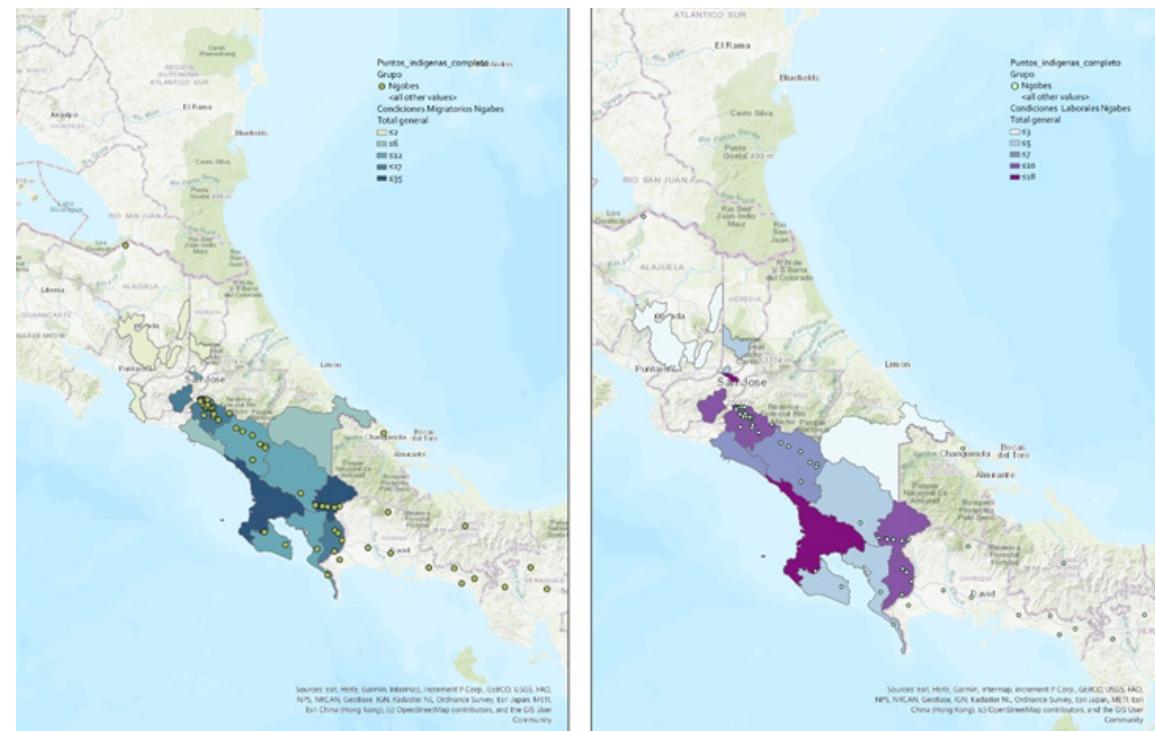

VI. Nidtre ngäbere nunen

A. Jadte kidte medene tä

Nidtre ngäbe jadte tä kidte negware abrä jie ji körebidi, ño tänina raíre tärä nebadtä ye ngen töre jai ñagare kái kwidtä japidti, Judtä kwedtre ne kwedtre ñagar nune kä kedtei-tibe dte tädre nune Costa Rica abdtä Panamá-ndte abdtä arädtö kirá tändtä kwedtre tä digego kä kedtebo ne te ñaga kwegebe kä ñaga nindte noái jami aune nanbrera noáne kore. Uäi migabie toäre täräbdtä nedte, ne migabie tuáre ne ña ñobdtä aune kä jakidtäni kwedtre tä nain medenen tä badtä köböre noäinbie, kugwe ne noánbre nekwe kwedtre tá kidte medene tä rugare gare nie gore jakidtä tá jiebidti.

Uäi ka-di 2. Nidtre ngäbe tä kidte medene tä negware

Fuente: ja kidtani tä jiebidti köre kugwe ne noáinbare akwa kane ukningro kuin chi jadtäri.

² Visualización virtual de los mapas:

Condiciones Migratorias:

<https://arcg.is/1WaS0i>

Condiciones laborales: <https://arcg.is/1zKfCa>

Mapas de Rutas Migratorias: <https://arcg.is/1fu1DOO>

Nedte Costa Rica, nidtre ngäbe buglé tä nune kä ngüduáre dte kirabe abdtä tädtre nune mödtöri-gware kö Pacífico Sur. Nekwre niébare (Murillo, 2008, täinbare arädtö Morales Gamboa et al., 2014), kwedtre tä nune kädte ye ködeganí “reservas”, Kugwe scribe bare bidti dädtebare leyes abdtä decretos de la República köböre.

Los territorios ngäbe Buglé en Costa Rica son los siguientes (Murillo, 2008, citado por Morales Gamboa et al., 2014, p.23-24):

- 1. *Nidtre ngäbe käi kö Abrojos Montezuma:*** kä ye nemengö Puntarenas, cantón de Corredores, distrito Corredor. Kwedtre gondti judtä kiágó kö Bajo los indios, San Rafael abdtä Bellavista.
- 2. *Nidtre ngäbe käi kö Conte Burica:*** kä ye nemengö Puntarenas, cantón kedte-bú te tä nune Corredores abdtä Golfito, distritos Laurel y Pavón. Judtä kia gia kwedtre kö: La Vaca, El Progreso, Santa Rosa, Río Claro, Las Gemelas, Los Plancitos.
- 3. *Nunandtä nidtre ngäbe kä Coto Bruss:*** nemengö Puntarenas, cantones de Coto Brus abdtä Buenos Aires, distritos Limoncito abdtä Chánguena. Judtä kia-gia kedadte kabre ngädtäidte kö Villa Palacios, Caño Bravo y Limoncito.
- 4. *Tädtre nune ködte kö Indígena Guaymí de Alto Laguna de Osa:*** tä nune Puntarenas, cantón de Osa, distrito Sierpe. Judtä kiä-gia käbré käandidtre mente jadtäri kä tögwadte ngädtäi jai kä kedadtingo gobrängwe jodrún ngübara kö Parque Nacional Corcovado.

5. *Tädtre nune ködte kö Altos de San Antonio:* nemengo Puntarenas, cantón de Corredores, distrito Canoas, kä ne krire känera biäni nunana ni ngäbei, dädtebare nikrä 1991.

Mtäre kuin, nidtre ngäbe jadte tá kidte aibe kädtredtä, kwedtre tá kidte negware Costa Rica segri Panamá, kwedtre segri tä kidte ye nunanga koga Chiriquí meden-dtä, kwedtre tá kidte negri sribi kwanene jai ne bari uduádte krübadte kuin krägedtre. Tá kidte kä-go kadtri kó Zona Atlántica Sur-gri, kö-ga región Bri bri-Sixaola abdtä tä jedte kidte ne tánemen nune köga abdtä ká jaken te tánemen ñaga nan tá kite Pérez Zeledón gwóre, abdtá arädtö tá kidtedtre kö-ga zona de Los Santos-dte.

Nidtä kidte segri Panamá-ndte kwedtre tä Comardte nune medendtä kidte sribi kwänene negware jai, tä kidte nidtre mödtöri ngädtáidte käi-dte, abidti tä kidte bu-dte David-gare ñaga naune, ja gandti tä kidte dte, a Changuinola abdtä, abdtidti madtä, tä kidte kä ngädtá jai gware nedte. Ne bidti tä nikén Ño Sereno gware, kä kadtí nedte tä kwitedtre tä negware kö ye ka Módtörigware ñaka nan Sixaola abdtä Nedtrin mren ken Costa Rica kädte ká ngädtäi jai jadebe ye gandi, nekwre tänemen bari jadtär. Kore niebáre Morales Gamboa kwe et al., 2014, nidtre ño drúne odtäga ye tä kidte tä Ño Sereno käi ngöndti tä negware abdtä, medenbadtä arädtö, tá kidte kánime tä ñaka nan nidre ngäbere buglé käi- costarricenses ken tä nain tä, con los cuales no solo existen vínculos culturales sino también de consanguinidad. Nidtre mräga ngäbe sribire barankräbdta abrä, kwedtre káre kidte tä kö ngädtäi gobrangwe kó Sixaola aibe kondti tä nain tädtre, akwana niera kwedtre ñagare kidte tä nidtre mödtöri idte ni bäga ngübare ye ai gondi nandtä tä

kwedtre; ji tärä kwedtre nane jai negware kätkwä Talamanca-te.

Nongö kugwe ño drune odtäga-krä abrä tá, ño erere täinina nedte jokrá, kedsre ne tä kodte jibidti kiáka aune tä nuge köne Coto brus sö noviembre abidti tä nuge kä-go Los santede abdtä arädtö tä nuge mrä judtä kri ken Valle Central sö marzobdtä, ño drunekidte tän bädta arädtö tädre niken kä kiága jokrá nedte jadtäri. Sribi ne noángare niken jadtäri nekwre, ño drune odtä gore abdtä baranbdtä sribigare, nidtre ngäbere tä kidte kä kröbidti sribi gwanene jai ñaka nan sribi ño tärä täri jai. Barankräbdtä sribi kwánene jai, nidtre ngäbere sribigo ne käre sribi ne noáine kuin krúbadte.

Nidtre Ngäbe buglé nune jadte segri Panamá tä kidte negware costarricense käidte, kugwe ne niébari Borge-gwe (2006 táinbare Morales Gamboa-gwe et al.(2014), kuge kedsre mä nagaingo köböidte tädre kidte negware: tabe nemen nune nedte käre, tä nemen nune nedte abdtä ardtä mräka tära nene nedte ni ngädtäidte "mrö", ruáre tä kidte gröre, ye tämene bare ño drune odtä aibe köre tä kidte abidti tä nikendtä, abdtä tä nemen ruáre jodrún nada nedte kwebadtä, medenbadta ta niken abdtä tä

kidte köbö kwadtre gwadtre ñaga nan bámö kwadti krähti sribi kwe ye gandi ju bián tära ruare yedtre ken.

Kugwe ngwäntäri ukaningo ne nugani gaere köbore nie rába gwangene, nidtre ngäbere nango sribi kwäne jai ye tä nune kó kedsräbre -dte sribi dtäi jai nedte kó ye köddte gabie jadtäri jirere kuin mtre ño:

- Kö-ga los Santos, Dota, Tarrazú, León Cortés, Desamparados, Frailes, San Cristóbal Norte, Pérez Zeledón en San José.
- San Ramón, Naranjo, Palmares, Zarcero y Valverde Vega en Alajuela.
- El Roble, Barva de Heredia.
- Sixaola, Limón.
- Coto Brus, Golfito, Corredores, Buenos Aires en Puntarenas.

Ñogandti kwedtre ne rába nune madangware kä bari ere-dte kare gore ñagare naune ken dötro sribi däri raba nemen mende arädtö raba nemen kó madä mendte te kóre gore, ño drune odtäba ñagare naune kugwe madä sribere jene kä nada mende dte.

B. Nidtre jadte kidte badtä kugwe täre nagaingö

Nedtre ngäbere abrä kräge kuge ngänindäri ne tä kuin mtre tä migani kedsräbre krägwe, negandi dre täre nagaingo badtä-dre tä kidte tä nekware sribi känene jaibadtä ye jokrá ta täräbdtä

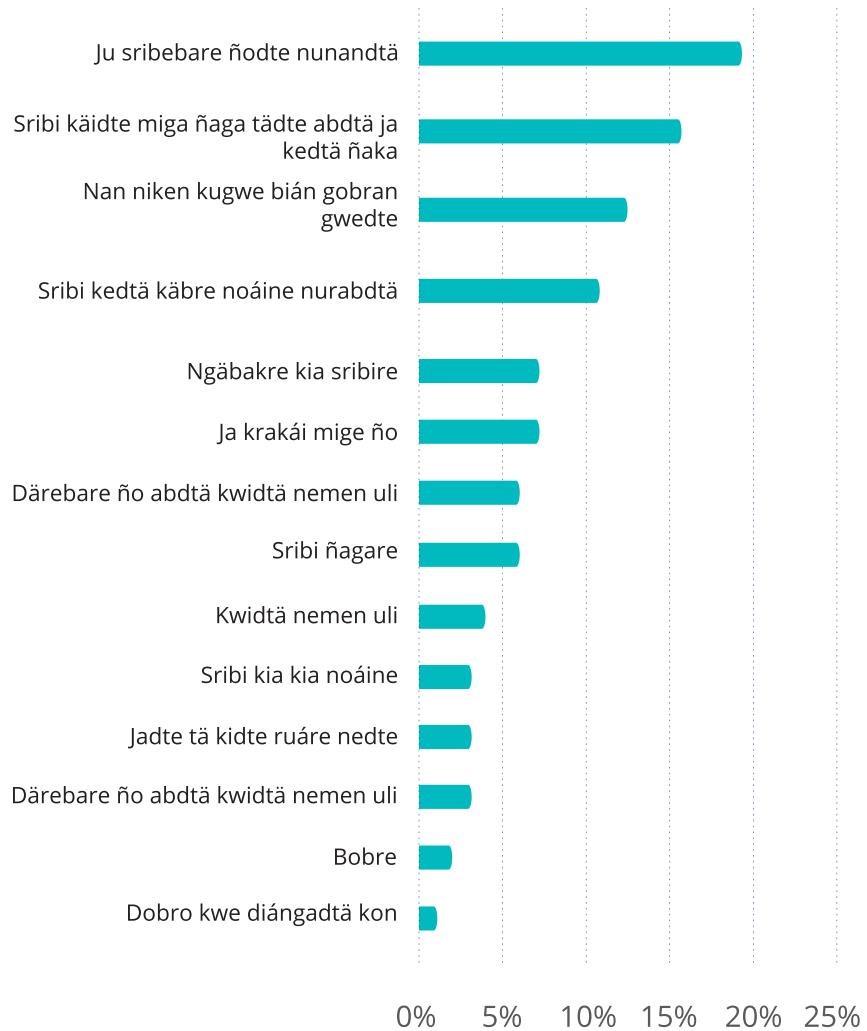
kuin nedte nuna Costa Rica-gwe-dte, kuge ne también nedte jakane kó kedsräningo te migabie toáre:

Kedtäningo 3. Kugwe täre nemen nägaingo krúbadte ngäbe jadte kidte negware ngware

Kugwe këdtä káb're nagaingo kwedtre jadte kidte ngwäre		
Sribi ñagare	Digeo ja ngädtäidte jadte	Dobro kwe diángadtä kon
Kwidtä uli abdtä këdtä ñaka jabdtä	Därebare ño abdtä uli	Mroniá kri
Tärä tika ñaka gare	Ja krakái miga ño	Kwidtä uli sribi kwe káidte abdtä miga ñaka tadte
Go-krúbadte	Ja bián ngiánbdtä	Jadte kidte ñaka täräbidti
Ja dädte jeñé	Kugwe bián gobran gwedte nan nemen ñakare	Bobre/Bobre krúbadte
Därebare medente ñaka täräbdä kwedtre mtre	Di miga ñagare mtre gobrangwe	
Waunhtaia kum sin apuba	Gabament wina help brirasba	

Dädtega: Noáimene mtre jagwe kwe.

Kedtäningo 4. Nidtre Ngäbe jadte kidte kugwe nagaingo krúbadte

Dädtebare ño: Noánb're medtre kwedtre.

C. Dre biántdä kwedtrei sribikrä

Megerá kä kirá aune, sribigo ñagare tädte kuen nedte abdtä nidtre sribigo segri jadte nuge ye kuin sribi kisebidte nemen yekrä, nedtre nidtre costarricense tödtäneme ngián sribei ngwäre sribi tära kia-gia ruáre nane ye noándtä kwedtre abdtä arädtö sribigó ye tä nemen kä kadtä kabre dte kuge ye noáine, agea arädtö, nidtre sribigó jadte tä kidte sribi ne noáine arädtö.

Kuge nemen sribigá ne ñagare kare abdtä ñaka kuin jire, sri ne noán kä bobre kome blo-dte káidte ni kuge sribega mika ñagare tädte jire abdtä, kuge kdtä kabre badtä, nidtre kwádte jadte kidte sribire ye ie kuge kiriere miganeme ñagare tädte jire sribi biángagwe-ie, kuge kiriere migi ñagare tädte, ngiánbiántdä ñagare tädte sribi-bdtä iedtre. Antes la demanda de mano de obra, ño drune odtäbdtä kwre arädtö, odtänemen kuin kwedtre jadte kidte sribire ye göboöidte kä kiága dte, tä kidtedre ja mräga jokrá ben ruáre abdtä kiádre ja tölikago jondtä kidte jokrá kwedtre sribi ne noáine jabedtre, medenbadtä kiá nigen ja tö tige ye köböl krödtädte ruáre kwedtre nekwe ja tölikare kwe gare. Ne ña ñobadtä aune ño drune odtäye kwe kwedtre ñagare nemen nune kuin kare gore, ño drune odtä ye kái krene ni ruárebdtä. Kwedtre jadte kidte sribi nedtä nidtre kä maada mendebidti kidte sribi ne noáine ni ye tä nune ngwaro akwa kwedtre salvadoreños adtä nicaragüenses tä nuge nedte kirá mikera kó ochenta ngwane tadtre nuge.

Negandi abokon, sribi kisebidti udua bian chi tära noáine abdtä ñagare udua biáne kuin nidtre jadte tá kidte sribi ne noáinenbdtä abdtä arádto nidtre jadte kä ñaganindte jabisde gobrandtregwe te nune tä sribi ne noáine koboidte kuge nekwre nemen bare sribi uttua bian nemen bräi krúbadte.

Nidtre sribigo kuge nebadta ye bási jokrá; akwa ñagare, nidtre kabre sribigo kabre ká nada bidti tä sribi noáine siba arädtö, akwa tä sribi ne noáine ken rekabe, kwedtre ye jadte Panamá tä segri nune meden tä sribi ne noáine jadikrá. Nidtre ño tä sribere nekwre kwedtre tá sribi noáine jadtäri kuge jokrá nebadtä abdtä sirigadtre ngäbe abdtä buglé abdtä ja mrága gwidtä kwedtre, kwedtre nada ne nibirá ruáidtre kirá nanbre sribi ne noáine erere kidte nemen noáine siba ja dte segri Panamá abdtä Costa Rica nedte arädtö, kó nane niára Pacífico abdtä arädtö niára kó Caribe. Ja ere jadtári, kwedtre ruái kirá nanbre nain tä kó ngädtäi jai nedte kirá menden köböre ñogandi sribi kwánane medendte gare iedtre kä ne ngwäre nekwe nune kuin kwe gare abdtä ngián sribere kwe jai nunana jodrún kogara jai gore.

Nidtre ngäbe buglé niedtä bädta kwedtre ye sribiri kuin nura nugä nuge gare kuin jokrpia ietdre, tädtre ja sribine jene aräbdtä abdtä kwedtre-gwe jodrún nire jatobidti jokrá tare niéra, jodrún nire jatobidti ne dregore gare iedtre kwedtre töi kri-kridbatä. Ne medenbadtä nidtre ño drune odtäga bogane ie kwedtre ngäbere tä nemen täre ne ña ñobdtä aune nidtre nei sribi noán gare kuin, ñagare ño drunenkrä juen ngwäre krúbadte (Mesén Montenegro, 2015). Ne medengandi, niedtä kóre ni dikrä kwedtrei ño drune odtä gare ye kuin krúbadte abdtä sribi biáne ietre.

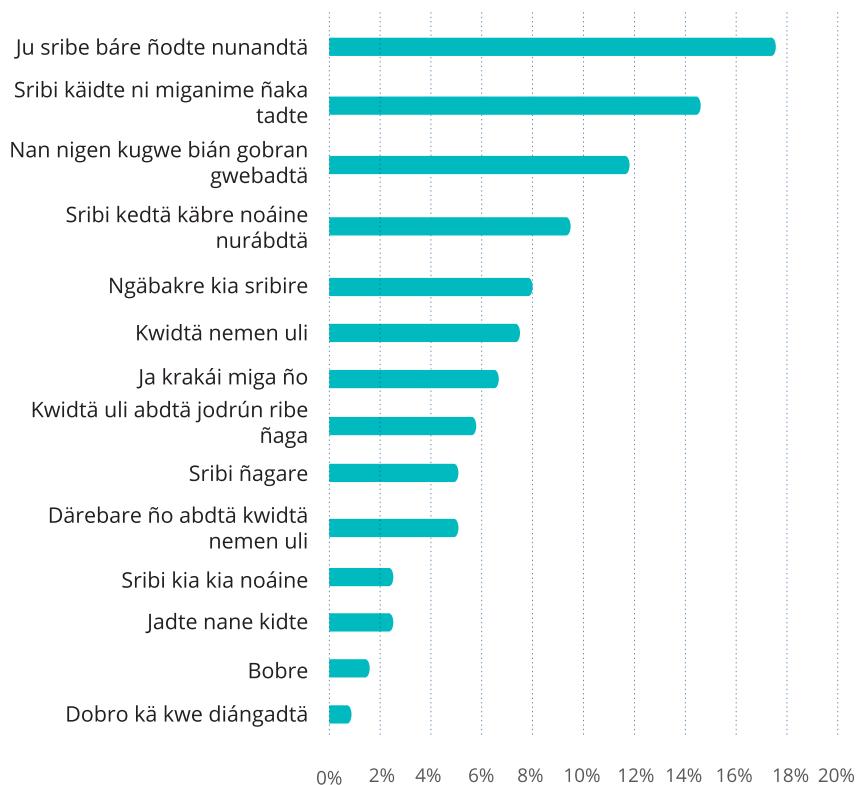
Anin blidte sribi noándtä kugwe ñodte kwedtre yebdtä kä ño biandtä nidtre-i sribikrä nedte ni káidte anin kädrere, kä kadtä ningö dte tärä tä tigani ye tuen kä nekwre biántdä iedtre sribikrä:

Kedtäningo 5. Kugwe kadtä kabre nagaingo sribi kwedtre ngäbegwe kaidte

Ni dtre ngäbere nemen sribire kä ñodte	
Ju sribebáre ñagare kuin te nemen nunen	Kwidtä nemen uli abdtä ja kadtä ñagare ben
Sribi ñagare	Kwidtre bádtä
Ngäbakre kia sribire	Sribi kwedtre kädte migá ñaka tadte abdtä ja kadtä ñaka ben
Gobran kugwe ribe te nan ñaka nemen kwedtre	Ja krakái migadtä ño
Sribi kadtä kabre noáine nura nogabadtä	Darebáre ño abdtä kwidtä uli
Jadte kidte ñaka täräbidti nedte	Sribi kia kia noáine
Bobre	

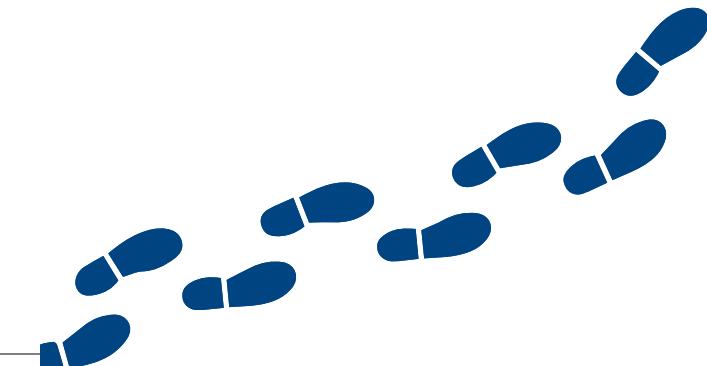
Dädtebar ño: Noáinbre mtre kwedtre.

Kedtäningo 6. Sribi kaidte kuwe kadtä kabre nagaingo Ngäbebdä

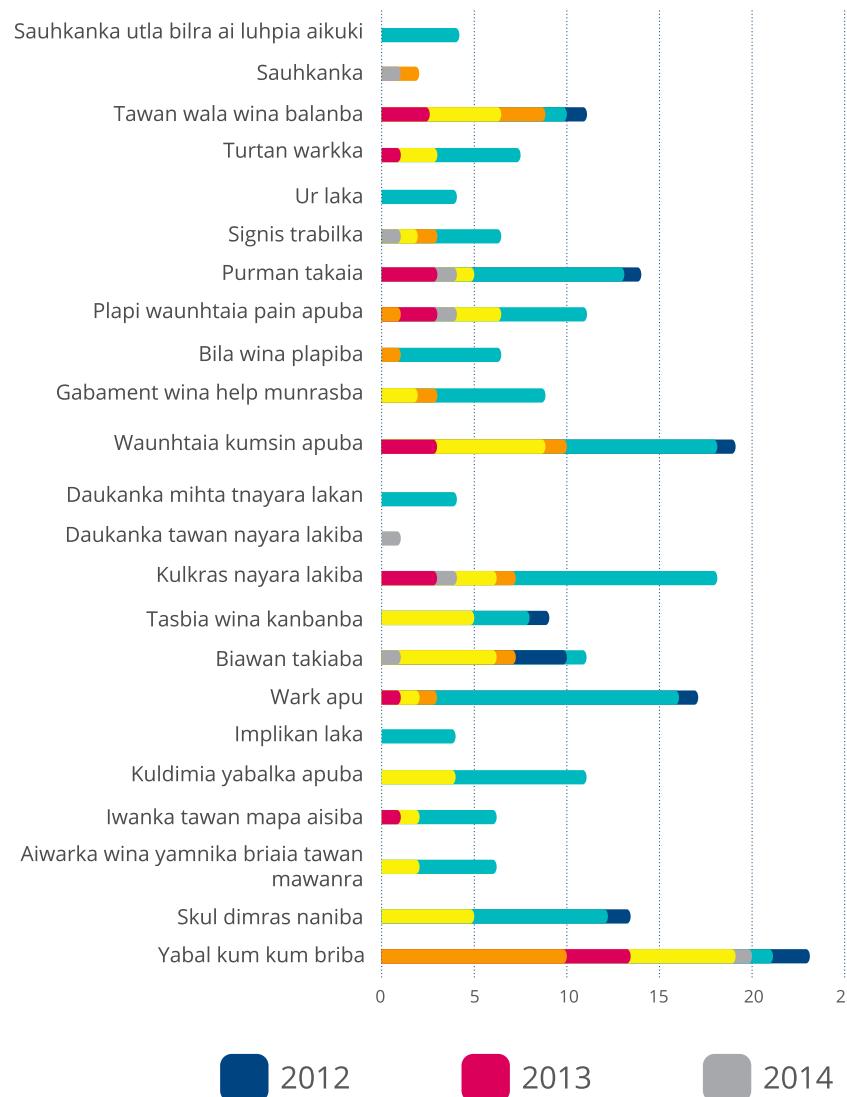

Därebare ño: Noáinbre ño mtre kwedtre.

Nit palisa nina makaia trabilka nani ailal kainara aisan baku, lainka tapaliraba sin laki kaikisa, baikanka wala likkara.

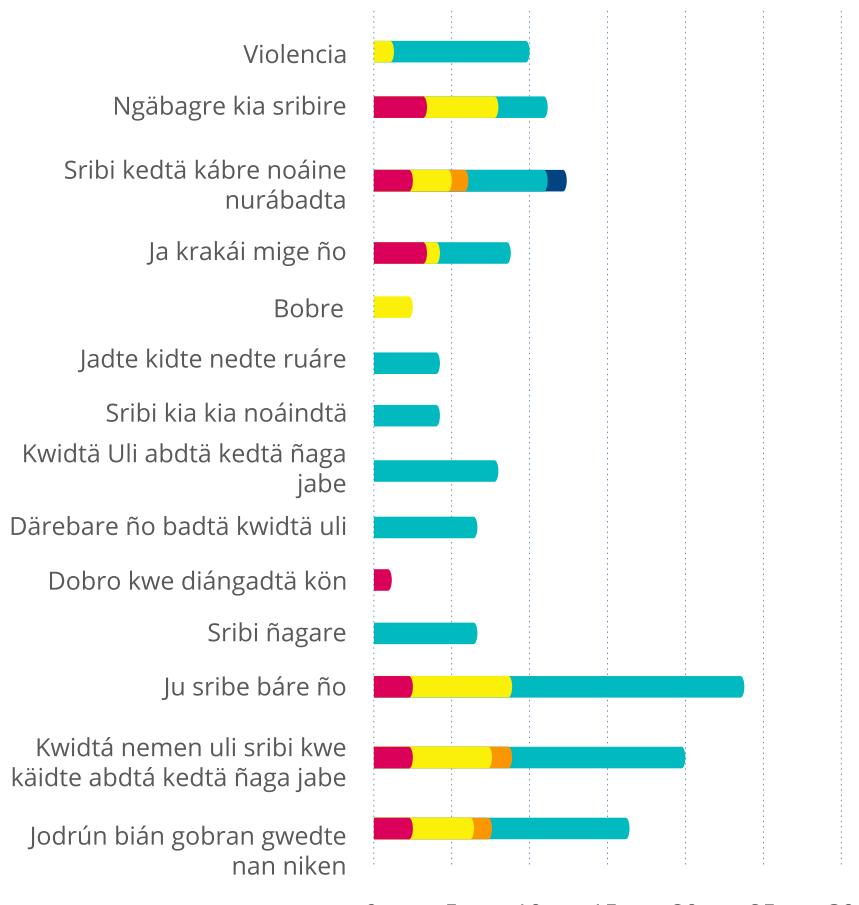

Kedäningo 7. Kugwe täre nägaingo jangünun nidtre Ngäbe jadte kidtebadtä (2012-2018)

Darebare ño: Noáinbre ño mtre kwedtre.

Kedäningo 8. Kugwe täre nagaingo sribi käidte jangün kaninbe nidtre Ngäbe-bdtä (2012-2018).

Darebare ño: Noáinbre mtre kwedtre

VII. Nidtre miskita abrä

Kugwe ñagare täräbidti bësi nidtre mikista tä nune nedte ni käidte-bdtä. Akwäna niéra kugwe kwani kwedtrebdvä ye köböidte nié raba tädtre nune böbre uli nedte ni käidte mia ñagare tädte jire, kwedtre ngidtiáni negware kä kwedtre diáningo kon, diri ñagare kuin käidte jire, ñagare jodrún bägane, kuge ribe mödtöri jadte kidte kiriére ñagare gare iedtre, kuge

mtre biän ñaka dikrä gobrangwe, bren krúbdtë ngädtäidte, sribi ñaka kngädtäidte, migä ña tädte abdtä kwedtre ngüan ñaka töre jai, gobran kugwe ribe ye ñagare nemen käidte jire abdtä ji ñaga kuin kandidtre abdtä jodrún bián ni bobre kräe gwaire.

A. Medene nandtä tä

En el caso de la población miskita, kwedtre segri nicaragüense tä kidte negware ye airebe jiébidti nidtre net ä kidte negwäre, négondi rugaba kare kore kwdtre tä kidte ji airebe bidte ño mräga sedte tä kidte ye ere nekwre ngänindtäri nugwe kändi nugani gare tä kuge noáine jaere jokrá ye, ño mräga mödtöri nicaragüense jokrá kidte ye airebe jiebidti, medengón di kwe ngäbere ngüan ñagare töre jai kidte negwäre gware abdtä arädtö tä nuge judtä kridte nedte Costa Rica ngwäre tänenmen nunes suliá ere jokrá. Ne ñagare tänbre kugwe ngwänindtäri aibe ngwäre, kuge tikabre kirá tuanindte aibadtä ngwänindtä nugwe gandti ne erere nagaingo kirá niedtä ye. Nidtre net

ä nune kä ngänindte jabidti gobrangwe käi ken tä abdtä tä arädtö nedte judtä kridte San José. Ñogandtí abdtä migäbie ökwädte tuáre nedte ja känengwane tuen, kä-trä chi tán tärä mapa-badtä nandtä medtene tä nidtre jadtegwe jugani ye ba kwre abdtä nidtre miskidtä tä nune medendte tä jugane airebe bäre. Mapa uäi migani tuáre dregwe gwadtäde abrä nadtä medtene tä tuin kuin mtre abdtä käde nandtä tä ye kändi ño aune kuge kwáne täre nagaingo nidtre kidte negri sribire abdtä tädtre sribire ño ködte nedte ye kuin tuádtre ne kwre käre nandtä nidtre Ngäbe ne jiebidti.

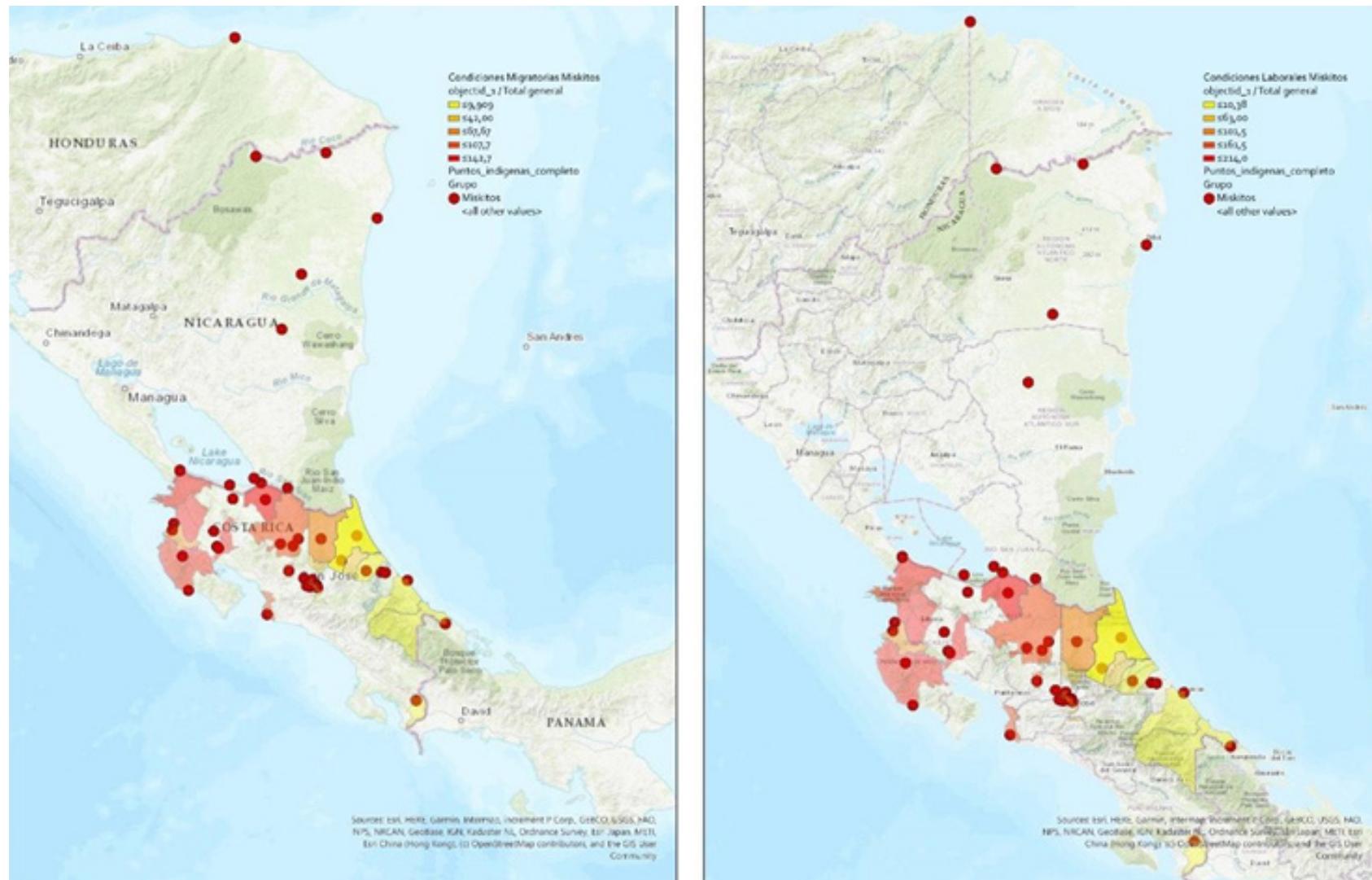
³ Visualización virtual de los mapas:

Condiciones Migratorias: <https://arcg.is/1Wa50i>

Condiciones laborales: <https://arcg.is/1zKfCa>

Mapas de Rutas Migratorias: <https://arcg.is/1fu1DO0>

Uäi ka-di 3. Nidtre miskita jadte tä kidte medene tä negware

Därebare ño: Fuente: kuge kwani bidti tärä ukaindte kuin jire jadtäri nekwre kö fichas bibliográficas.

Rutas migratorias de las poblaciones indígenas ngäbe y miskita en Costa Rica

B. Kuge ngäingo nidtä kidtebadtä

Nidtre Ngäbe miskita kugwei ngwändtäri nigani angwäre kuge ñagare namanikuen badtädtre jire tärä ñagare kwedtrebdä, nidtre ngäbere abrä bdtä kuge tärä ere sribibäre. Ne gandi rugaba gare kwedtre nebdä tärä tika ñagare jire ere bditi, ere ñagá, ñogandti kugwe ngwanendtäri nidtre nicaragüense segri tä kidte negware arä täräi ngwänedtäri aibdtä kugwe tärä ngwrebe, las tesis, tärä sribibare abdtä ni tärä sribego biografía ye Kwan kuin kri krúbadte. Akwana niera, kugwe ngwänindtäri ni-go Millaray Villalobos kwe kä köre Nidtre nunango segri kö miskita nicaragüense abdtä Judtä kri Estado costarricense: nidtre kö genenandtä rugare gware abdtä sribi kuin biáne iedtre mendengandi “ kä ñodte sribi bián iedtre noaina adtä ngeábian noái ie sribibdtä (...) abdtä ñogandi kwedtre kit ene nandtä medtenentä käi migani yedte jadtä tä nekwe tädtre nedte gare abdtä sribi kuin bokan mtre biá iedtre gore, (...) nekwre aune täredtre sribi kuin mtre noaine judtä kri kö Estado costarricense nekráge gore” (2018, p. 11). Aabdtä arädtö, krire nedte ja kidtädtä nidtre Nunango miskita jiebidti nedte Costa Rica-dte: nikrä kwedte nidtre nire kuge kiriere yegandi nkware nikräbare kwedtre (2016), tärä sribego Rebeca Espinoza, kuge negandti dre dre ni Kiriére ja Dikrä ye kadre abdtä nigrädta medtre kuge jamigara tädte ni ngäbe kiriere yebidti kwedtre tä kidte negware nedte Costa Rica ye meden, akwa bári kuin digarare nidtre Ngäbe miskita kiére.

Negandtí ngwan tönibi töre kwedtre jadte kidte negware ye sedte käidte sribi ñagare kwen iedtre abdtä arädtö sriddä kwen iedtre ngware utua biántä chi krúbadte ie país kwe yegandi, arödtö ja mräga kwedtre tä ngädtäi ja kendtre jokra basi, con el fin de aumentar el acceso a las oportunidades de movilidad social (Política Migratoria Integral de Costa Rica, Consejo Nacional de Migración, 2013, p.26). ne gondi niedtä kore, kwedtre jadte tä kidte ye kä kwe diántä kän-badta

ñagare kidte ja tö jagwebidti, ruáre tä kidte nián ñagare iedtre badtä, abdtä arädtö ruáre tä kidte kugwe täre nagaingo käidte Nicaragua-badta. Medenbadtä tä kidte nedte Costa Rica kä kuin sribi kwän abdtä nurä jokrá nuge nirebdtä tä kidte sribie kwanene jai arädtö, seguro jakedtäga biántä iedtre kwa-dti nane ni nemen bren krakä miágaidte gore nekwrere nane nemen bren aune tä niken kraká tari jai jadtäri yedte.

Akwna niéra, täre nuge nune nedte ni käidte Costa Rica ngware, kwedtre mendteni jadte nuge ye erere migagodtä nemen mendteni jabe kadtä ñagare nemen jabe jire, ni dtre Ngäbe abdtä därebare segri jadte nicaragüense kö kugwe noáinbrerá kuin kadtä käbre abdtä niéra nidtre därebare nedte costarricenses ie kwedtre ñagare nemen tuin tarere jire tä nemen jariere bendtre abdtä kadtä ñaka jabe. Abdtä arädtö, kugwe mtre blo noándtä ne nemen bári krúbadte nagaingo kwedtre merire-bdtä abdtä tä nemen ruin mtre kwedtre ne barí nune bore jodrún ñagare kwedtre nedte jire abdtä kwidtäda nemen uli ja kisedte. Kwedtre bie bämige net ä nagaingo nemen ruin iedtre bokan mtre ngware “ja täre nemen ruin bogana iedtre uli kugwe gene tä blidte yebdtä migago täbe káibe tä nemen ruin iedtre, ja dädtere jeñenbdtä, bá ngräbre geñenbdtä abdtä ngeán ñagare kwedtrebdä kwidtä nemen uli ruin iedtre. Abdtä mikanemen ñagare tädte tä nemen ruin iedtre ñaka nan tä nemen ruin iedtre kwe merire aräbdta kwidtäda uli, bá ngäbere aibdtä gwarí, ñagare ngián bágane ni kwadti ere aibdtä gwarí, nune kä madädte aibdtä gwarí ñaka nan bá gene aräbdtya ño” (IDESPO, 2014).

Kwedtre jadte kändte te nuge nedte yebdtä niedtä bobre krúbadte jodrún ñagare kwe tä nune ju bobre nedte ye Estado costarricense kágwe ja noáin aune kwedtre rabai nune kuin arädtö abdtä sribi jue kia-gia kwedtre kä jokrá bidti tiben

kagwe kugwe kuin noáine kiriere gwarebe jokrá, kugwe ribe kráge ngwarere kä kribidti abdtä medengware sribi-í kiriere ye migare tärabdtä, negandtí mrä abokón kugwe kiriere dikrá migra ñaga tädte ye ukaredte noáine ni jokrá kwe gare abdtä

Kedtäningo 9. Nidtre miskita jadte tä kidte medene tä.

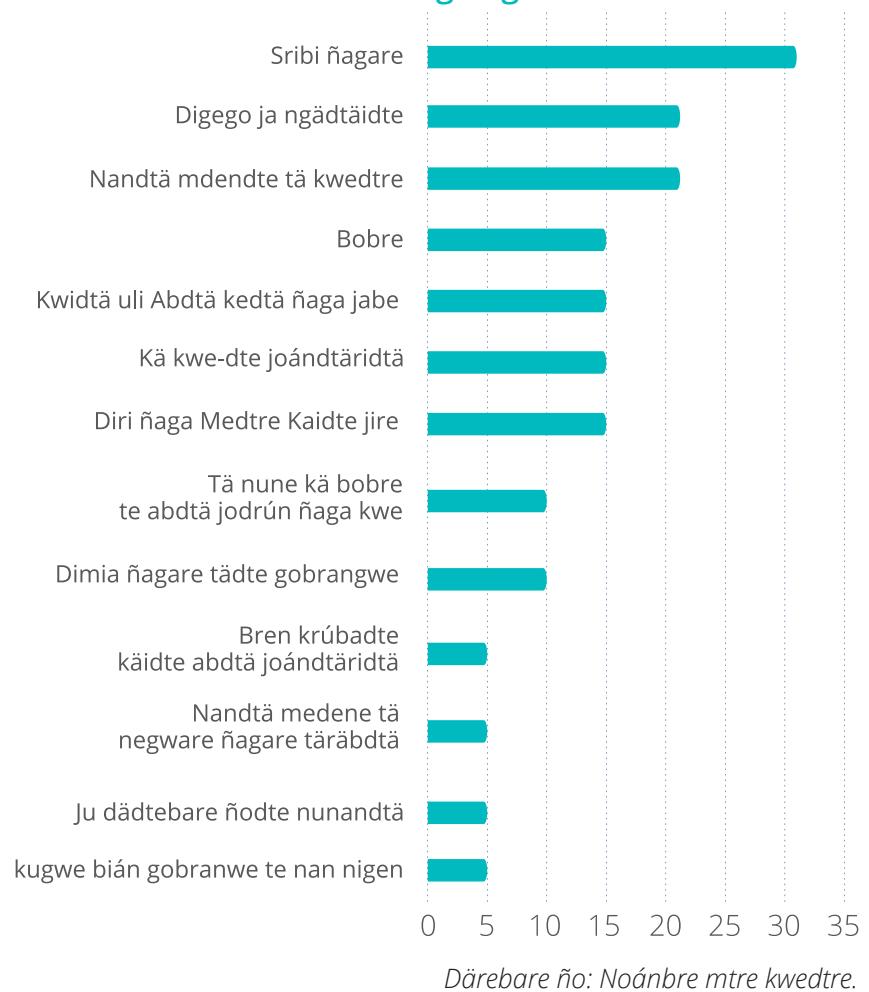
Nidtre miskita jadte kidte ngware kugwe nemen krí kisdte	
Kwidtä uli abdtä ja kedañaka ben	Sribi ñagare
Ja krakái migra ño	Ja ngäitäidte digego
Ngäbe kia sribire	Ju scribe báre ñodte nune
Dire ñakare kuin käidtedtre	Kä kwe te joandtäridtä
Kugwe bián gobrangwe dte ñaga nemen	Gobran ñaka dimige jire
Tärä ñagare tädte jire nidtre jadte jadtä ño nedte ye ñaka kwen tärabdtä kuin	Kä bobre dte tä nuge nune nedte mendebadtä tänemen uli krúbadte
Bobre/Bobre krúbadte	

Därebare ño: Noánbre mtre kwedtre.

dre kiágia bián gobrangwe ye arädtö biáne iedtre nekwe räbare nune kuin gare.

Kä kedañingo ja känengwane nedte käidte kugwe meden bari täre nagaingo badtädtre bá migra tuáre nidtre jokrá ie:

Kedtäningo 10. Jadte segri tä kidte tä ngware kugwe krúbadte nagaingo bdtä.

C. Tädtre sribire ño

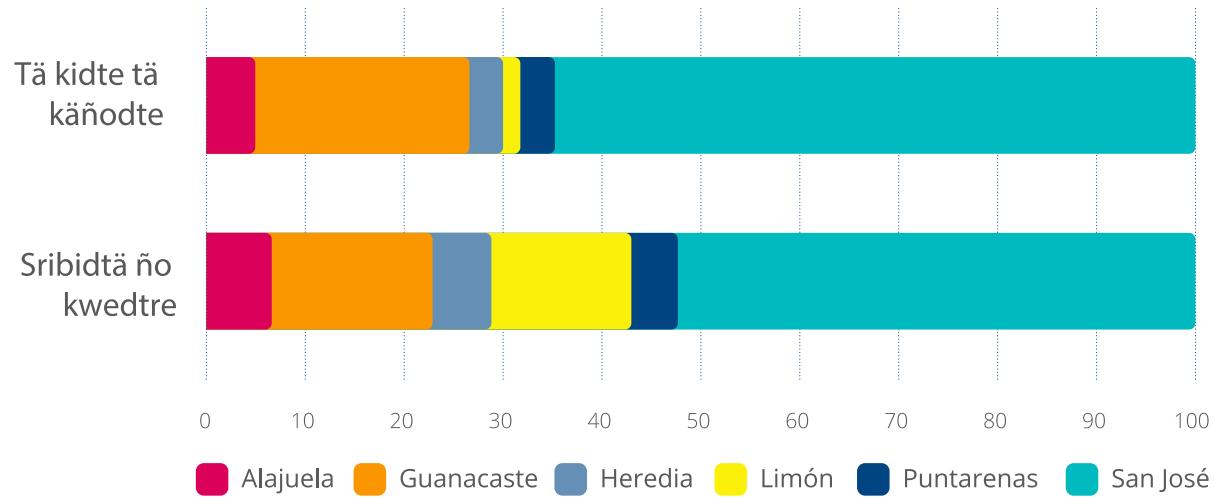
Nidtre bräredtre miskitos ye tadtre nedte sribire ju migabdtä nidtre mädakrä, ju niken nwäro ukadtego, sribigo máquinan-bdtä, jodrún ukadtego, ju sribegö, ño gwi sribego, sribire ño máquinan-badtä noáingo abdtä jodrún niken nwäro gwidtä ukadtego-bdtä. Jon ñogandi, merire abokon kä sribere gwidtä, tärä roáre bugo-däimige abdtä sribire ngidträbidi nurábdta. Nidtre merire abokon tanemen, sridtä kwe jodrún bián sribi käi yebdtä tä sribire abdtä sribi gwidtä noáindtä kwe, badtä mröriá diemigadtä nemen kwe.

Kwedtre kwadti ñagare iedtre jokró jodún ribe kräge, nane tä jodrún noáine jai nunankrä kedteitibe ye abdtä ñagare kore, abdtä arädtö sribi uduá biandtä ruáre iedtre chi ñagare ja uduábiadtä tädte iedtre jire, ne meden kóboidte bari tä nemen

nune bobre krúbadte abdtä kuge dtä nemen täre krúbadte kisedte jodrún bián ja ngädtäidte gware yebadtä. Akwana niéra, kwedtre káre sribi ñagare kuin mtre noáine akwa sribi tárä kwen ruáre iedtre noáina, medenbdtä nuge gare ni sribigo kiriere kugwe biándtä dikrä ye bienañagare iedtre kiriere jire, ño kugwe biándtä sribi kiriere kö seguro social ye erere, Ño kwrere tanina dera ja köregware ye erere, abdtä arädtö jodrún nada bián ye biánemen yagare iedtre kwedtre jadte kidtebadtä abdtä jodrún kedadbre bián nuna yearädtö.

Gwangene nedte kä kedadninga dte migabie toáre kugwe meden bari tare nagaingo kwedtre miskita jadte tä kidte nedte ye ngwäre kö kedadta ningó kiága dte jadtäri aune tä nuge judtä kridte nedte:

Kedtäningo 11. Nidtre miskidta' nune kädte käi kondi kugwe täre nikengo badtä jadtäri

Därebare ño: Noáinebre mtre kwedtre.

VIII. Mrä nuge gare jadtäri abdtä rebe nekwre kwedtre diékräge tärä sribere ja ngwäre kä kribidti noáina ngware

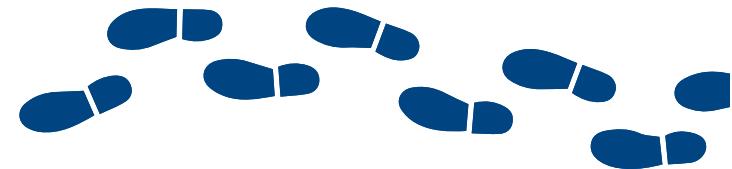

Nidtre jadte ngäbere abdtä miskita tä kidte nedte sribi kwanene jai ngware kwedtre ye tä nemen nune bobre uli krúbadte nedte ni käidte Costa Rica. Nedte ja kanengwane "Kugwe ribe kri ja ngwarere käkribidti [nuge gare] ñogandi kuge noáine ño kadtäni jirere jadtäri ribebare abdtä jakedtädtä ño nenemen digego nedte kwedtre ye drebidi jokrá abdtä nemen jibíémiga nidtre mrägagwe kugwe kadtä kábore ye siba arádtö, Ngwarere kä kribidti abdtä käibe jeñe, kuge kadtä kábore tä nemen ruin jodrún täre nägaingo-bdtä ño kuge kri ngwarere kä kribidtei ye arä ñogandi ne niébara ni kö (Subirats, Knoepfel, Larrue y Varonne, 2008, p.49)", kuge dädte nunana kuin nwgärere kä kribidti noain törabare ngware dtre täre nägaingo kwedtre jadte kidte negware badtä ye erere noáin naune räba nemen nune kuin arádtö yebadtä ño gandi ngeán kwain niére jokrá ñaka nan ño aune nunan rabao bári kuin kwe ye niere arádtö.

Kuge kuin kwäni tä nungwe nedte nägaingo erere, kuge dädte räba nemen bäre sribekrä ngwarere kä kribidti nebdta nidte bobre jakedtego kräge jodrún biántä ye migra räba ben jokrá ngwáire, nidte Ngäbe jadte tä kidte abrä badtä kugwe ne tä nägaingo. Nekwre aune jadtäri, kwedtre yei kugwe

ngwändtärdtä ño ye kwrere ngwanendtäri iedtre abdtä käráre ngätdäde nekwe kuge dädte tö krage ye räre gare kuin ie ngwärebe jadtäri, kugwe kädtrere ño abdtä ukaredte rägarego kä kribidte ja ngwárere ye ukaredte ño gar enekwre noáine. Neadi kwani kuge jokrá tändte nedte sribigó ju mäda gobrangwe tä kuge ngendtäri nidtre nada tä niken tike jai tärabdtä jadtäri medengandi nemen tuien ñogandi kugwe nekwre nemen nagaingo jatötika jue yedte, ju sribigo kuge nebdta ñaka ann srigo kä kribidti tiben tä niere akwa ju sribigo mdtä tärä kuin kugwe ne noáine arádtö kö Instituto Nacional de Estadística abdtä Censo (INEC) naka nan Ministerio de Salud, akwa kwedtre jokrá net ä ja erebe kugwe mtre naganino nidtre bobre uli segri täkidte nedte yebdtä kugwe ñagare gare mtre ja erebe iedtre.

Noáinbrera nebdta, ño gandi aun kugwe kuin bokan mtre ye kwäin medendte ne kädtrere jabbe jokrá ngwáirebbe kugwe ribre krägedtre ngwarere kä kribidti dä jabi aun ene ngwáne töre jai köne, akwa bá udtuádté krúbadte nidtre ngäbe miskita kwedtre ne badtä ja töktika jami jire krúbadte, ereña nidtre Ngäbe ngäbere abkön bdtä ja tö kidtänina krúbadte. Abdtä arádtö, rugäba gare nue kugwe kwedtrebdta ye ñagare kuin

tägte medtre meden mtrere ñan nie räba jire abdtä dre kugwe sribi dädte räbe bokan kwedtre nebadtä ne ñaga kái kwidtäga jabidti jire.

Nié räba arädtö, jusribigó-dte gorangwe jadtäri tiben abdtä ja Ukagro jeñe Nagare gobrangwe (ONG) ye abra kädte abdtä Organismos Internacionales kwedtre ne gwarebe kagwe kwe scribe kirieredtre gwangene abdtä ja di kadtäi gwaire kwedtre kuwe ne ukadtebdtä nekwe sribi ne räbare bare abdtä nidtre ne ñobdtä kwidtä-dtä uli nedte ja kidte ju bobre dte nune jodrún ñagare kwedtre ye ñobdtä ngwändtäri kwe nidtre Ngäbe abdtä miskita diekrä. Akwana niéra arädtö, ne gandi gaba nungwe kugwe ne ñagare kadtäni jirere jadtäria abdtä ñaka jakandtibe nidtre ju sribigo köidte kwedtrei kugwe tä medendte jokrá ñakare nemen gare jire nekwre jokrái kädte; medenbdtä ribe räba sribigo kái jokräbdtä tä scribe tö nunan kuin jakaene nidtre ngäberei ye noáine ngwärebe interinstitucionales jabe intersectoriales nekwre noáine ja erebe nidtre ngäre diékräge kwári kwäri abdtä nekwe ni kwádti ñakare täre sribire kuge kedteitibe bdtä gore. Ne erere aune, kugwe scribe nidtre di bobre krágwe ye räbare bare jokrá kräge abdtä kwedtre jokrá ngädtädte ni sribigo yeräbare nemen kuge scribe ñagare

kedteibe aibe nekwe nidtre mräga ye rikare kwedte bobre yegandi kuge nada noáie ngwärere kä kribidti.

Niébare käne ne gandi, ribe nidtre DGME-bdtä kwedtre kagwe kugwe dädte ngäne ja kane ngwäre ni jadte kidte sribi kwanene jai badtä kuge täre nagaingo ye kräge kugwe sribere sribidtä kużwedtre yekrä abdtä ni kidte jadte ñaka migar ulire krägwe tära sribere miare tägte gare, akwana niera kugwe ribe ne nidtre kidta ulikrägwe abdtä kwedtre jene ja sribere ye kwre kugwe sribi ye noáin rigare krägedtre jadtäri nekwe migare tägte gare ja sribere ño idtre idtre yebdtä, kwedtre kärere ngädte kugwe scribe tö kräge yegobore abdtä kugwe ngwänendtäri iedtre; arädtö ño kwedtre nibe nune nedte ye kä abdtä medente nune ye tikare tärä badtä jokró ne noáine ni ngäbere aibe kräge Costa Rica nedte nekwe nune medendte räbare gare abdtä tá nune ño uli dre kisedte ye räbare gare mtre täräbidi gare, nekwe tärä dädtere kwedtre kidte medendte tä negware ye räbare gare täräbdtä kuin jadtäri ni jokrá krägwe nacional. Bä migabie tuáre, ñogandti kuge ribe räba ngware kä kribidti nidte ngäbere jadte kidte negware ye käbidti tárä tärera, kwedtre ngabere judtäi kedtebue kadre akwa ñagare kadtäre ja erebe kugwe jokrá ben, negandi abokon niedtä kore

kwedtre jadädtere bā kábrev yekvre kugwe dädtere kiriere, bā badtäga ngwaro abdtä kä kadtä kabre dte. Kugwe scribe ne noain räba ju sribi go gobrän máda gwedbe räba nemen bare arädtö kwedtre kära rába nemen sribi nebadtä.

Negandi abkon, kwedtre Ngäbe ja erebe kräge, ni ngäbere akwa abdtä nidtre jadte kidte ye arädtö, kwedtre tä nune bobre uli krúbadte ñaka nune ni mödtöri kwre. Nidtre judtäi Ngäbere kägobranwe ngädtäi jai gondi abra tä nune ju ñaka kwadtijaken käi kandti ju dtä jadtäri niken, kwedtre ne ñaka nune nidtre miskita kwrere jire, kwedtre nen un sedte ja kädte ye goni ju niken jabodtä jadtäri dte tä nune GAM judtä kridte jadtäri, kö ngädtäidte ye gandi ni räba gwangene jodrún chuigwe köge jai nunana bari kuin abdtä gobrän tärä jodrún bien drekebe jodtrö. Nie räba arädtö Costa rica kugwe dädte ni Ngäbe kirire ye kwedtre jadte segri nuge ne käi kwidtagadtä jabidti nidtre n emenden kä miskita ne ña ñobadtä aune kwedtre ñagare nune kä gobrangwe niken ngädtäi jai yedtebdä akwa ñan kái kwidtaga jabidti kwedtre ne ngäbe ni erere tä kidte negri arädtö.

Kugwebdtä ja kidtä ni segri jadte kidte negri jiebidti tärä sribedtä ne dre niedtä ne ñagare räbare reköbe tärabdtä o ñagare räbare sribi jue käi yedte rekabemigani kuin jire dre täre nagäingo badtädtre ye ukaredte krägwe, ñaka nan kugwe ne köbore ji medtene nane kuge ukaredte ye kwre noáine abdtä tärä dädte ne giebidti nadtre kugwe ukaredte krägedtre nekwe kwedtre räbare nune kuin bari nedte. Kwedtre kugwe ukedte jeñe jabe ye ñakare käi kwidtaga jabidti jire abdtä kuge dädte ngwärere migara tädte kä kribidti ni jokrá ie ye gene ñaka käi kwidt"ga jabidti, ño bā-migabie kugwe tänemen ni merire bdtä ngwäre abdtä ni kia ngäbäkrere ngwäre, kuge kadtä kri ñaka nuge gare bási sribebare ni dikrä DDHH-gwe kuingawa kirieredtre akwa.

Negandi arädtö ñagare käi kwidtä jabidti bren täre ni nain ni jokrä ngädtäidte tiben kä nare jokrá bren ne tä arädtö nedte

Costa Rica abdtä ni kwadtí nien a bren abdtä sribi nuráabadtä ye räbain bre arädtö abdtä ju scribe ñagare räbai arädtö köböidte ñogandi sribi ja ere kwári kwári ne noándtä nidte Ngäbe kidte negware yegwe, medengadni ni nibe srigrí kidte nedte sribidtäi ye tändre neña ñobadtä aune bren e köböidte ni kwadtí ñaka nebea sribire, jon bdtä aradto ni ukägro ye bási jokrá nibi bobre kuge ne kisedte, ni kwidtä ui aibadtá abdtä ni ñagare ngián o jodrún bagane ja erebe aibdtä ñaka nan kwedtre kadtä ñakare gwarebe jokrá ni mrägabe Ngäbe-be ye arä köböidte ñogandi, nekwe kirá nagaingo neña nemen báre krike bren täre nain ne ña aiköböidte.

Mrä ngöra gare, Costa Rica ne gare kä kribidti ni jokrá mige tädte abdtä kugwe migamäna tädte DDHH ye jokrá tä mige tädte gare kä kribidti nwärere abdtä nekwe tä jamige tuäre kö jakwedte abdtä ja ukägro kä kribidti internacionales ie gare nirebdtä kidtre kä kwedte ye räba kidte nune nedte, ngobókrä ni jokrá nuge abdtä kugwe dädtedtä kwedtre ni jokrá kiere ni jokrá räba blidte jakrä. Akwa bari uduädté krúbadte, sribidtä didte kwe ni jadte kidte ye kirire, ne medengondtí nire tö räbare náin ye rä kidte nedte kä tuen bäsare abdtä ni nain sribi kwänene jai kä madadte ye räba kidte nedte rekäbe dtä nekwe bari nunan räbare kuin ákar naune bari sribi udtuäbiane kuin ie gore. Akwana niéra ni kwadtí gobren tä jadi kedte ni básaka ne kiriére, ja ukägro ga jeñe kö ONGs, tratados y leyes, akwana niá tá sribiere ye ñagare tuin jire abdtä dre ribe nedte jadte kidte kireire ye ñagare nemen báre jire arädtö medenbadtä iedtre sribire bari kuin nekwe kugwe ribe ye jokrá basi räbare tädte gare.

Nedte jakane, dre dre kwáni ukaindte jirere kuin mtre migabie toäre jadtäri abdtä dre ukaredte rebe ye arödtö kadtäni nedte jirere jadtäri tuadte nekwe ukaredte gare:

Kedäningo 12. Niébare mrä abdtä kuge ribebare

Mrägare Tänbáre

- Kuge kwadtí tändtä nidre ngäbe ngäbere jadte tä kidte nedte sribi kwänene jaibdtä, nekwre kugwe ñagare nidre miskita-bdtä.
- Ja lidtäni kuge keda käbrebdta srbidtre ño kuin nedte nindre mendteningwe ye gwanindtäri Gobrangwe abdtä arädtö nindre jade kidte ye agwa ne ñagare tuin jire tä ño ñaga gare.
- Nindre ngäbe tä kidte Costa Rica tä nemen medendte ñagare mtre tärabdtä
- jadte kidte ye jorá siba arädtö kuge kiriere ye jeñe.

Ribe Badtädtre

- Kuge dädtre reibere gwarebe sribi jue gobrängwe keda kabre ben nekwre nindre ngäbe ngäbere abdtä ni miskita kiriere gwäire kuge kuin räbare diekräge.
- Nindre ngäbe tä nune nibe nedte Costa Rica ye kä idtre idtre tikare tärabdtä nekwe nibe räbare gare joká.
- Nindre miskita tä ja drere kä kribidti ye ñaga kai kwidtaga jabidti, arädtö kugwe jeñe kiriére erere noáine kräge kwedtre ye nicaragüense abdtä nindre ngä Ngäbere

Därebare ño: Noáinebre mtre kwedtre.

IX. Breks ka aisi kaikanba

Barriga, M. (2012). Prácticas promisorias por el manejo integrado del VIH y de la violencia contra las mujeres. (Informe). Recuperado del sitio de internet de La Organización de los Estados Americanos: <http://www.oas.org/es/CIM/docs/VIH-VAW-PracticasPromisorias-SP.pdf>

Besser, Federico y Nieto, Raúl. (2015). La ciudad transnacional comparada. México: Universidad Autónoma Metropolitana.

Colegio de México. (2018). Desigualdades en México. El Colegio de México, Red de Estudios sobre Desigualdades. El Colegio de México: Ciudad de México, México. (1). Recuperado de <https://desigualdades.colmex.mx/informe-desigualdades-2018.pdf>

Consejo Nacional de Migración. (2013). Política Migratoria Integral para Costa Rica. Documento. Recuperado de http://migracion.go.cr/institucion/leyes_reglamentos.html#HERMES_TABS_1_3

Donadio, L. (2017). Impactos de la inmigración nicaragüense en suelo josefino(San José de Costa Rica). Revista Centroamericana De Administración Pública, (73), 114-125. Recuperado de: <http://ojs.icap.ac.cr:8012/ojs/index.php/RCAP/article/view/53>

Espinoza, R. (2016). Acercamiento a la población Miskita en Costa Rica: aspectos metodológicos. Revista Aportes a la discusión. 13, 7-22. Recuperado de <https://www.researchgate.net/publication/327382568>

Gatica, G. (2013). Desarrollo y migraciones internacionales: notas para la discusión, en: Revista Rupturas 3 (2), Jul-Dic, San José, pp. 166 - 167.

Ghotme,R.(2012).El protectorado británico en la costa mosquita, 1837-1849. *Revista de Relaciones Internacionales, Estrategia y Seguridad*. 7(1):1. Recuperado de: http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=s1909-30632012000100003

Instituto de Estudios Sociales en Población (IDESPO). (2014). Encuesta Acercamiento a la Población Miskita en Costa Rica.

León, D. (2014). Política Pública Migratoria: Integración Social versus Seguridad (2007 - 2009). Tesis de grado para optar por la Licenciatura en Ciencias Políticas, Universidad de Costa Rica. Recuperado de: <http://repositorio.sibdi.ucr.ac.cr:8080/jspui/bitstream/123456789/2053/1/36202.pdf>

López-Ruiz, M. (2018). Población indígena, movilidad y régimen de derechos en salud en Costa Rica. In Horbath J. & Gracia M. (Eds.), La cuestión indígena en las ciudades de las Américas: Procesos, políticas e identidades (pp. 189-210). Argentina: CLACSO. Recuperado de www.jstor.org/stable/j.ctvn5tzr.13

Marín, A. G. (2004). La población de bocas del toro y la comarca Ngöbe-Buglé hasta inicios del siglo XIX. Anuario de Estudios Centroamericanos, Universidad de Costa Rica, 30(1-2): 119-162, 2004. Recuperado de: <http://www.repository.ciicla.ucr.ac.cr:8080/bitstream/handle/123456789/109/anuario-30-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

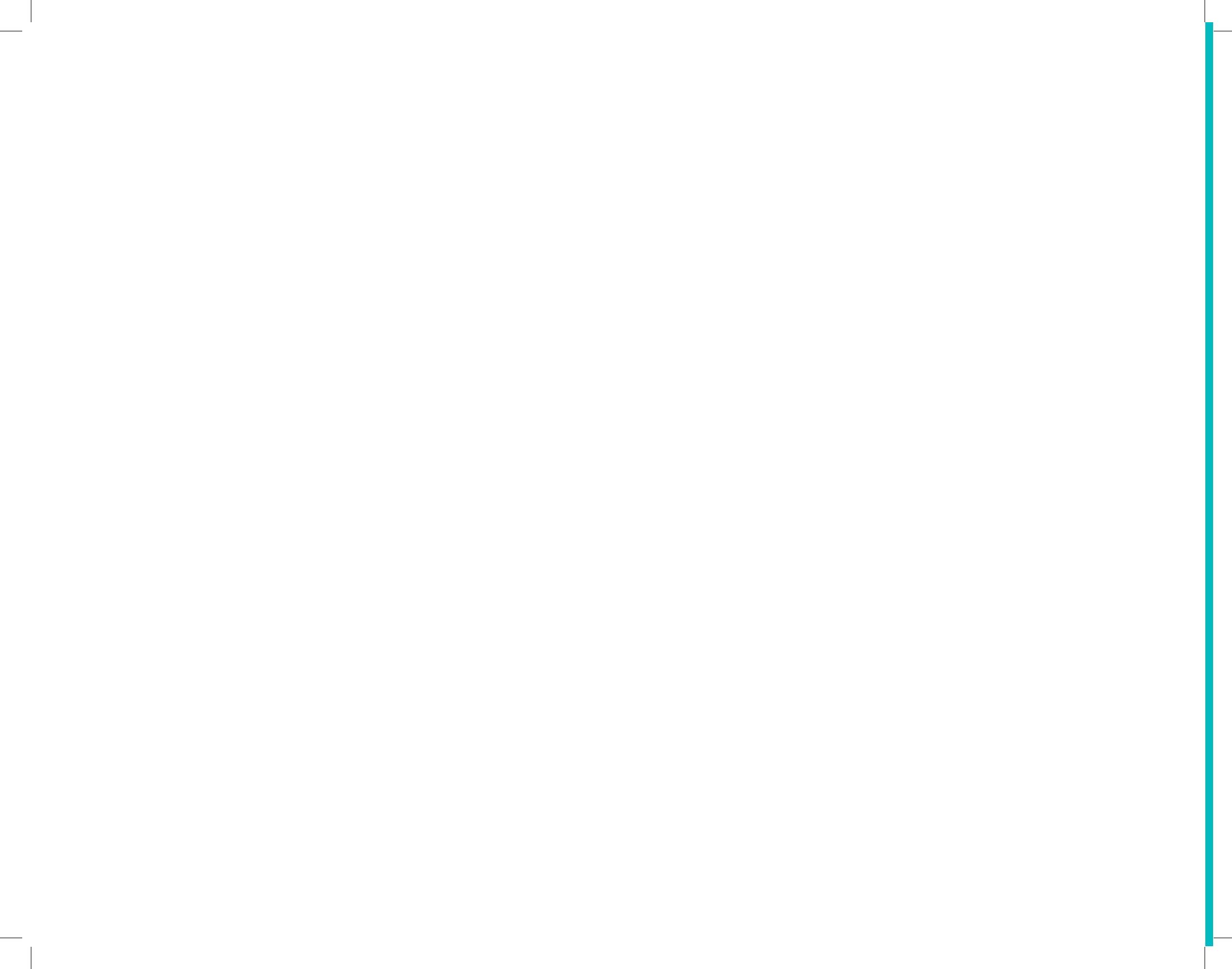
Matul, D. (2011). Restableciendo la paz y previniendo los conflictos. El caso Centroamérica. Pensamiento propio. 16 (34). Recuperado de <http://www.cries.org/wp-content/uploads/2012/01/34.pdf>

Mesén Montenegro, V. (2015). *Pueblos en movimiento: el fenómeno transfronterizo de los indígenas de los Ngäbes-Buglés en territorio de Costa Rica.* [pdf]. Recuperado de <https://bit.ly/2NopZ3h>

Mondol López, L. (2018). Espacialidad indígena en la urbe: el caso de los Ngöbe-Buglé en el Gran Área Metropolitana (GAM) de Costa Rica. En Jorge Enrique Horbath Corredor y María Amalia Gracia (Coords.), *La cuestión indígena en las ciudades de las Américas: Procesos, políticas e identidades.* (pp. 213-230) Argentina: Imprenta Dorrego.

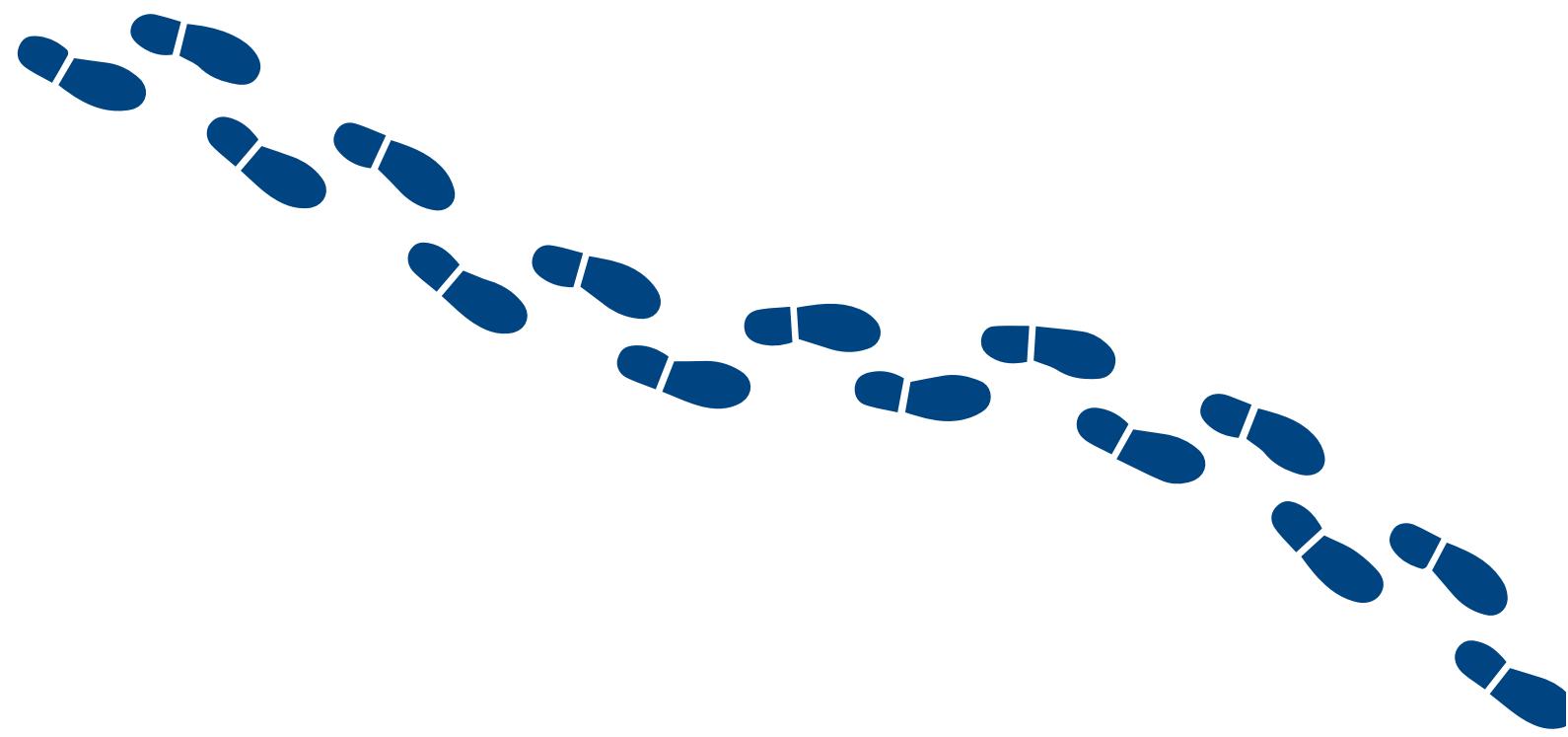
Morales Gamboa, A., Lobo Montoya, D., Jiménez Herrera, J., Hidalgo Flores, A., & Van der Laat, C. (2014). *La travesía laboral de la población Ngäbe y Buglé de Costa Rica a Panamá* (1st ed.). San José: Facultad Latinoamericana de Ciencias Sociales (FLACSO). Recuperado de <http://www.flacso.or.cr/images/flippingbook/pdfs/libros/ngabe.pdf>

Sistematización de información para la identificación de
**rutas migratorias de las poblaciones indígenas ngäbe
y miskita en Costa Rica**